

Een gedeelde opdracht

Rogier Brom

Maartje Goedhart

Hannah van der Plaat (stagiaire)

Een gedeelde opdracht

Onderzoek naar de percentageregeling voor beeldende kunst bij Rijksgebouwen als vorm van opdrachtgeverschap

Rogier Brom

Maartje Goedhart

Hannah van der Plaat (stagiaire)

Boekmanstichting
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	5
Leeswijzer	6
Hoofdstuk 1. Het onderzoek	8
<u>Hoofdstuk 2. Wat is de functie van de percentageregeling en hoe komt deze tot uiting?</u>	<u>10</u>
2.1 Vertegenwoordigers functie	11
2.2 Functie zoals bedoeld	11
2.3 Functie zoals gezien	12
2.4 Functie zoals deze functioneert	14
Vergelijking met ander opdrachtgeverschap	15
<u>Hoofdstuk 3. Hoe functioneert het proces waarbinnen de opdrachten worden uitgevoerd?</u>	<u>21</u>
3.1 Vertegenwoordigers proces	22
3.2 Aanpak	22
3.3 Betrokkenen	24
3.4 Opdrachtgeverschap	25
Vergelijking met ander opdrachtgeverschap	27

<u>Hoofdstuk 4. Wat gebeurt er wanneer de opdracht is gerealiseerd?</u>	29
4.1 Vertegenwoordigers resultaat: Kunstenaar/collectiebeheer Rijksvastgoedbedrijf (RVB)	30
4.2 Complexiteit van collectievorming in de openbare ruimte	30
4.3 Onderhoud en afstoting	31
4.4 Publiek/gebruiker	34
Vergelijking met ander opdrachtgeverschap	35
Hoofdstuk 5. Internationale percentageregelingen	36
Hoofdstuk 6. Conclusies en adviezen	40
6.1 Verheldering functie	40
6.2 Aansluiting binnen het proces	41
6.3 Rol van Atelier Rijksbouwmeester bij gemeenten	41
Bijlagen	43
Bijlage I - Begeleidingscommissie en gesprekspartners	43
Bijlage II - volledige enquête en resultaten	45

Samenvatting

De percentageregeling voor beeldende kunst bij Rijksgebouwen bestaat bijna 70 jaar. Sinds 1951 zorgt de regeling ervoor dat een percentage van bouwkosten aan Rijksgebouwen wordt gebruikt om opdrachten uit te schrijven aan beeldend kunstenaars. Hoewel deze lange staat van dienst waardering oogst, bestaat er ook onduidelijkheid over de rol die de Rijksoverheid via deze regeling speelt als opdrachtgever. Om op goede wijze de positie in het opdrachtgeverschap te kunnen bepalen, vroeg het Atelier Rijksbouwmeester de Boekmanstichting wat ervaringen met de percentageregeling uit het nabije verleden ons leren over haar functioneren. Ook wilde het Atelier weten hoe de regeling vanuit deze inzichten in de toekomst kan worden verstevigd als vorm van opdrachtgeverschap in de Nederlandse beeldende kunst.

Om een antwoord op deze onderzoeksvraag te vinden, voerde de Boekmanstichting meer dan twintig interviews met onder andere kunstenaars, aannemers, projectontwikkelaars en opdrachtgevers, zowel publiek als privaat. Ook is, naast bronnenonderzoek, een enquête uitgezet onder Nederlandse gemeenten.

Uit de opgehaalde informatie blijkt dat er drie onderdelen te onderscheiden zijn die bij het opdrachtgeverschap binnen de percentageregeling een rol spelen: de functie van de regeling, het proces bij realisatie van een kunstwerk en het resultaat van de opdracht. Bij het

onderdeel 'Functie' zien we vooral onduidelijkheid over de verantwoordelijkheden en doelen. Een duidelijke functie van de regeling zou de legitimiteit voor opdrachtgeverschap versterken. Bij het onderdeel 'Proces' zien we dat ook hier de rollen van de verschillende betrokkenen en verantwoordelijkheden niet altijd even duidelijk zijn. De opkomst van PPS-projecten bemoeilijkt dit nog meer en een helder protocol zou aan te bevelen zijn, niet alleen voor het Atelier zelf maar ook voor de gemeenten die naar het Rijk kijken als voorbeeld voor hun eigen praktijk als opdrachtgever. In het onderdeel 'Resultaat' is zichtbaar dat de complexiteit van het werken in openbare ruimte om expertise vraagt, evenals om duidelijke afspraken omtrent onderhoud en beheer en een visie omtrent collectiebeheer.

Het blijkt dat deze onderdelen elkaar veelal lineair opvolgen binnen een projectmatige benadering en weinig onderlinge afstemming kennen. Het opdrachtenproces lijkt daarmee een in afzonderlijke onderdelen opgedeelde opdracht. Een aanbeveling is om de opdrachten en collectie meer als één geheel te laten functioneren. Zo voeden de verschillende onderdelen elkaar meer. Desalniettemin vervult het Atelier Rijksbouwmeester een voorbeeldfunctie voor ander opdrachtgeverschap: kunstenaars hebben het gevoel erkend te worden, er is ruimte voor permanente werken (tegen de tendens van vluchtigheid in) en de expertise zorgt voor verbinding tussen verschillende betrokkenen. Deze publicatie geeft het Atelier

Rijksbouwmeester inzicht in haar rol als opdrachtgever en hoe deze in afstemming en legitimering verstevigd kan worden.

Inleiding

‘Samen met de kwaliteiten van de gebouwen zorgt de kunst voor een zo goed mogelijk inspirerende werkomgeving’ (Ministerie van VROM 2007).

Met bovenstaande quote als overtuiging is het Rijksvastgoedbedrijf de grootste opdrachtgever voor beeldende kunst in Nederland en heeft het door de jaren heen een omvangrijke kunstcollectie opgebouwd in en rond gebouwen van de Rijksoverheid (Ministerie van VROM 2007). Bijna 70 jaar geleden, op 3 september 1951, stelde de ministerraad een percentageregeling in die het mogelijk maakte om bij bouw, verbouw of aankoop van vastgoed een percentage van het budget te besteden aan kunst (Kempers 1991). Toch zorgde de regeling toen voor onenigheid over de verantwoordelijkheid van het Rijk en het prijskaartje. Bram Kempers, hoogleraar in de sociologie van de kunst, concludeerde in 1991 dat ‘de onthouding van een uitgesproken kunstoordeel door politici die wel subsidies beschikbaar stellen maar tegelijkertijd afzien van een dominante rol als opdrachtgever, onduidelijkheid schept over het opdrachtgeverschap van de overheid’ (Kempers 1991, 1). Tegenwoordig geldt de regeling nog steeds, maar onthouden politici zich niet meer van een uitgesproken oordeel over kunst.¹ *De Blauwe Golven* van Peter Struycken bijvoorbeeld ontketende de afgelopen jaren een

---

¹ De percentageregeling voor beeldende kunst bij Rijkshuisvesting stelt heden ten dage dat bij bouwprojecten met kosten van meer dan 1 miljoen euro, er een

politieke strijd in Arnhem, waar de lokale politiek op deze plek liever een groene recreatieomgeving zag dan het – inmiddels verwaarloosde – kunstwerk. Uiteindelijk is de politiek overtuigd van de erfgoedwaarde en is het werk opgeknapt (Bruinsma 2018, 2020). Met dit slepende proces illustreert *De Blauwe Golven* de kwetsbaarheid van kunst in openbare ruimte en onderstreept het kunstwerk het belang van heldere afspraken, bijvoorbeeld omtrent onderhoud. Bij het ontbreken van een duidelijk protocol, met afspraken over termijnen en verantwoordelijkheden, brokkelt het draagvlak af en gebeurt het nog regelmatig dat werken wél verdwijnen, bijvoorbeeld als een gebouw wordt gesloopt (Brom 2020). Dit komt tevens voor bij werken die ontstaan zijn uit de percentageregeling en leidt bij het Atelier Rijksbouwmeester tot de behoefte om het onderhoud in het proces van opdrachtverstrekking onder de loep te nemen. Is het goed vastgelegd en waar kan het worden aangescherpt om de collectie te bewaken en te bewaren?

Ook heeft de overheid de afgelopen decennia veel diensten geprivatiseerd waardoor de hoeveelheid eigen gebouwen is afgenomen, en daarmee ook het aantal (nieuwe) opdrachten voor kunst. Veel grote bouwprojecten komen vervolgens tot stand in een publiek-private samenwerking (PPS) waarbij een deel van de werkzaamheden wordt uitbesteed aan private partijen (Dijcks 2019). De vrees is dat dit – net

vaststaand percentage van de bouwkosten of het aankoopbedrag wordt besteed aan beeldende kunst (Atelier Rijksbouwmeester 2020).

als Kempers in 1991 uitdrukte – onduidelijkheid schept over het opdrachtgeverschap van de overheid en hiermee de gevoelde verantwoordelijkheid vervaagt.

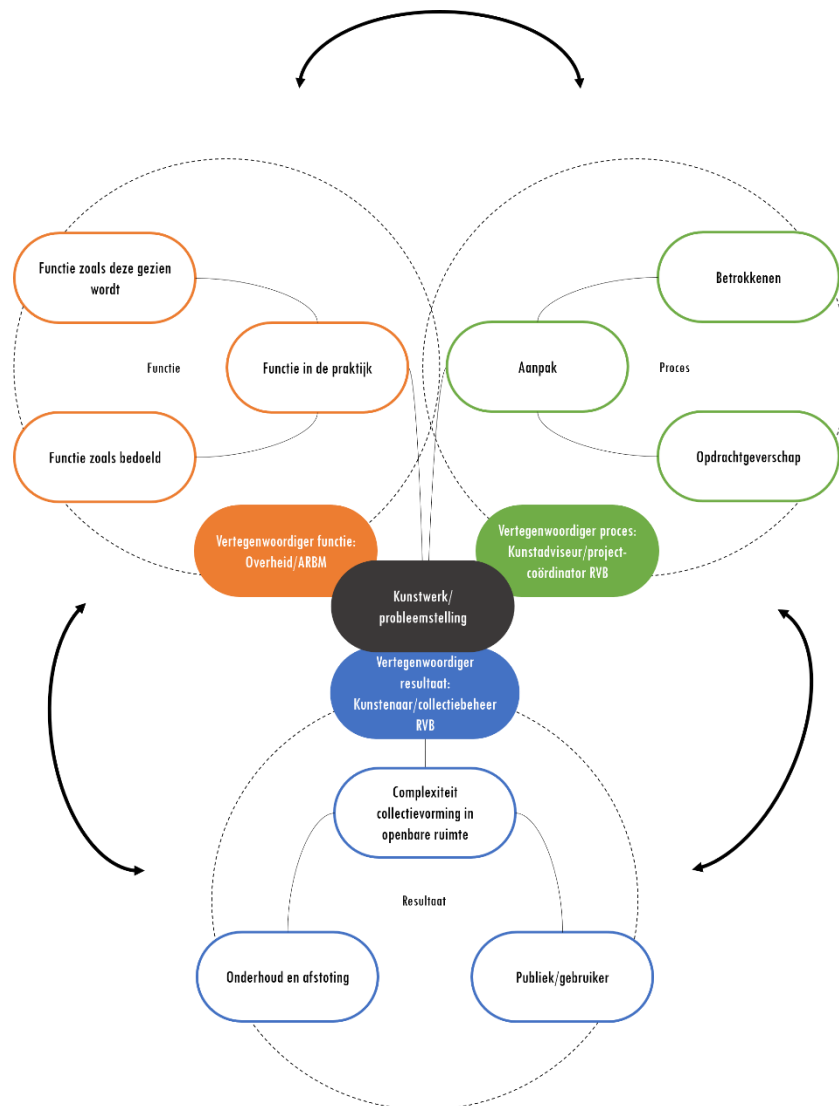
Het Atelier Rijksbouwmeester heeft hierom de Boekmanstichting gevraagd de rol van de percentageregeling in het totale landschap van opdrachtgeverschap voor de beeldende kunst in Nederland te onderzoeken. Het doel van dit onderzoek is om het functioneren van de regeling in kaart te brengen en inzicht te krijgen in de toekomstbestendigheid ervan. Voor die toekomstbestendigheid is het belangrijk om ook andere vormen van opdrachtgeverschap te inventariseren en parallellen te trekken met de percentageregeling. Wat leren ervaringen met de percentageregeling uit het nabije verleden over haar functioneren en hoe kan de regeling vanuit deze inzichten in de toekomst worden verstevigd als vorm van opdrachtgeverschap in de Nederlandse beeldende kunst?

Het antwoord hierop is niet alleen relevant voor het Rijksvastgoedbedrijf of het Atelier Rijksbouwmeester, maar ook voor gemeenten die analoog aan deze rijksregeling een eigen percentageregeling hebben ontworpen of op ander wijze optreden als opdrachtgever voor beeldend kunstenaars. En zoals de Raad voor Cultuur stelt: 'deze regelingen hebben schitterende kunstwerken voortgebracht die door de opdrachtgevers en betrokkenen als verrijkend worden ervaren' (Raad voor Cultuur 2018, 49).

Leeswijzer

Deze publicatie bestaat uit zes hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk leggen we uit op welke wijze we gegevens hebben verzameld voor dit onderzoek en waarom we voor bepaalde methoden hebben gekozen. In het vervolg van de publicatie werken we deze onderzoeksresultaten uit in de drie onderdelen van de percentageregeling die van belang zijn bij realisatie van een kunstwerk: functie van de regeling, proces van totstandkoming en resultaat. Uiteindelijk beantwoordt dit de vragen: waarom wordt de percentageregeling toegepast bij Rijksgebouwen, hoe verloopt zo'n proces bij opdrachtverstrekking en hoe wordt het uiteindelijke kunstwerk beïnvloedt? Deze drie onderdelen zijn schematisch weergegeven in onderstaand model. Bij elk van deze onderdelen hebben we een vertegenwoordiger aangewezen, die verantwoordelijk is of zou kunnen zijn voor dit onderdeel. Vervolgens vergelijken we de percentageregeling met ander opdrachtgeverschap in Nederland en maken we een uitstapje naar internationale varianten van de regeling. Dit alles leidt tot het laatste hoofdstuk met concrete aanbevelingen voor de toekomstbestendigheid van de regeling.

Figuur 1. Opdrachtenmodel

Toelichting Opdrachtenmodel

Om het Atelier Rijksbouwmeester handvatten te kunnen bieden voor het bestendigen van de toekomst van de regeling, hebben we een opdrachtenmodel ontwikkeld (figuur 1). Centraal staat hierbij het kunstwerk. Vanuit ons onderzoek kwamen vervolgens drie onderdelen naar voren waarin het opdrachtgeverschap is uit te splitsen: de functie van de regeling als vorm van opdrachtgeverschap, het proces waarin de opdracht wordt uitgevoerd en het resultaat van de opdracht. Voor elk van deze onderdelen zijn in dit rapport drie elementen uitgewerkt die een bepalende rol hebben bij de uitvoering van het betreffende onderdeel. In de communicatie van het Atelier Rijksbouwmeester in eigen publicaties zien we vooral een focus op het proces en het resultaat. Uit de gesprekken bleek echter dat er hier nog een belangrijke fase aan vooraf gaat, namelijk: waarom is de regeling er? Deze functie van de regeling heeft immers effect op het proces en kan bepaalde keuzes in het proces vergemakkelijken en ondersteunen. Ook bleken verschillende onderdelen wederzijdse invloed op elkaar te hebben. We concluderen dat een versterking van deze onderlinge beïnvloeding ook een versterking van het opdrachtgeverschap tot gevolg heeft. Omdat in elk van deze onderdelen andere betrokkenen een rol spelen, dienen de verantwoordelijkheden vooraf duidelijk en transparant te zijn. Om deze reden doen we suggesties voor verantwoordelijken per onderdeel, afhankelijk van de stappen die binnen een onderdeel gezet worden. In de volgende hoofdstukken lichten we de drie onderdelen en bijbehorende verantwoordelijken verder toe.

Hoofdstuk 1. Het onderzoek

Om duidelijk te krijgen hoe het functioneren van de percentageregeling wordt ervaren en aansluit bij haar doelen, zijn de ideeën over en ervaringen met de regeling in kaart gebracht. Hiervoor hebben we informatie opgehaald bij een startbijeenkomst met stakeholders, meerdere interviews afgenomen en een enquête uitgezet onder Nederlandse gemeenten. Deze informatie hebben we aangevuld met voorbeelden van private en publieke opdrachtgevers om ook het bredere landschap van opdrachtgeverschap in beeld te krijgen. Hieronder worden deze stappen verder toegelicht.

Startbijeenkomst – We zijn begonnen met een algemene inventarisatie van de ervaringen met de regeling via een startbijeenkomst met stakeholders aan de kant van opdrachtgevers en enkele kunstenaars. Deze bijeenkomst vond plaats op 28 november 2019 in de bibliotheek van de Boekmanstichting. Er werden vijf tafelgesprekken georganiseerd om ervaringen en ideeën op te halen als input voor het onderzoek. De genodigden werden, op basis van expertise of eigen voorkeur, ingedeeld bij één van deze tafels: opdrachtgeverschap, functie, receptie, onderhoud en beheer, afstoten werken. De output van de discussie diende als input voor de interviews.

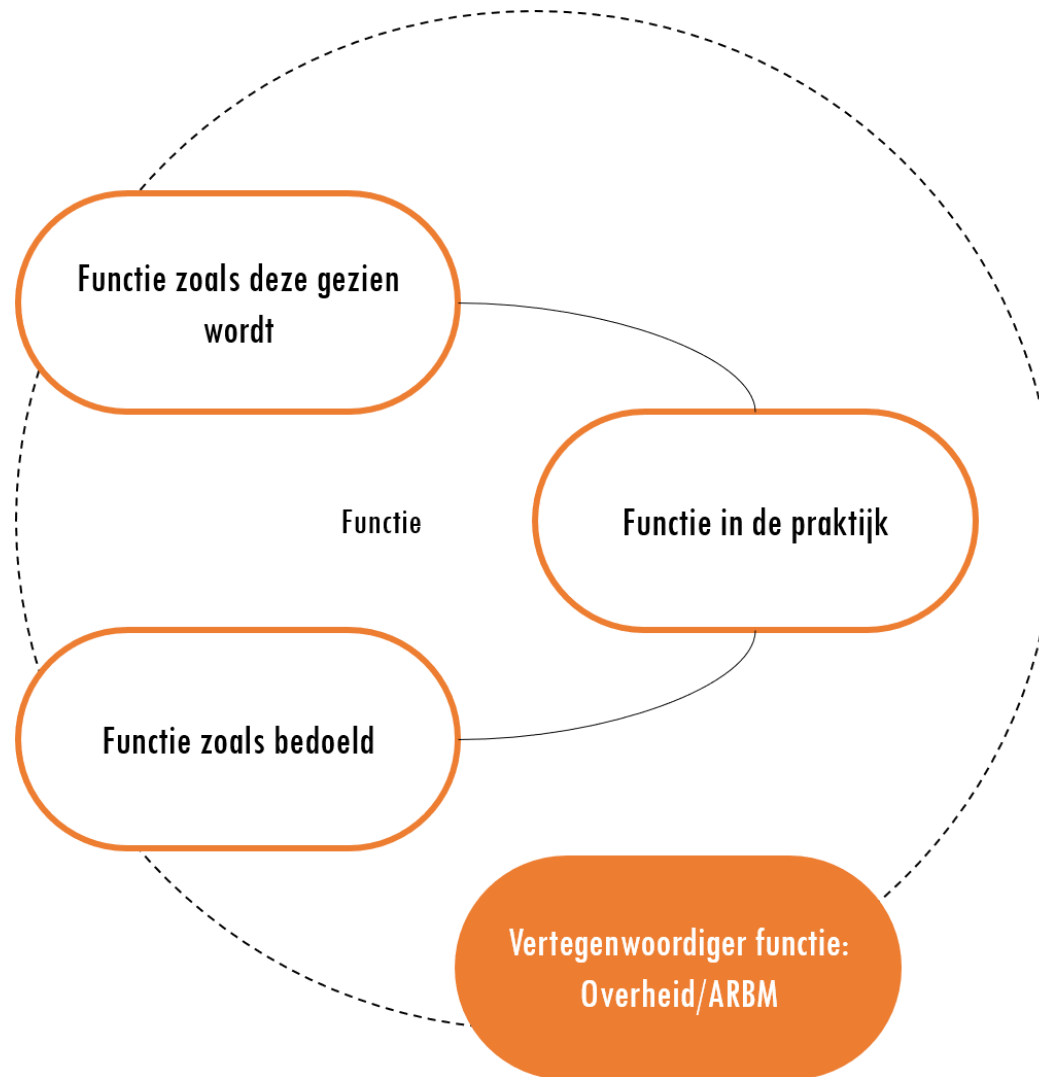
Interviews – Om de rol van de percentageregeling in het algehele landschap van beeldende kunst te bepalen, hebben we allereerst gekeken naar de ervaringen omtrent opdrachtgeverschap voor beeldende kunst in het algemeen. Aan welke voorwaarden moet het voldoen? Welke rollen zijn er? Struikelblokken? Vervolgens hebben we specifiek ingezoomd op de percentageregeling. Wat zijn de kwaliteiten van de regeling, en welke eigenschappen moet je waarborgen in de toekomst? Maar ook: waar liggen kansen voor de regeling? In totaal hebben we 21 interviews afgenomen met onder andere opdrachtgevers, kunstenaars, projectontwikkelaars en aannemers die elk vanuit een ander perspectief en al dan niet vanuit de percentageregeling met opdrachtgeverschap te maken hebben.

Enquête onder gemeenten – Om ook de andere vormen van opdrachtgeverschap te inventariseren en parallellen te trekken met de percentageregeling, is een enquête uitgezet onder Nederlandse gemeenten, in afstemming met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en via het regionale business netwerk Hermes. We vroegen beleidsmedewerkers cultuur bij verschillende gemeenten om enkele vragen over het lokale beleid te beantwoorden. Deze vragenlijst had betrekking op de functie van opdrachtgeverschap in beeldende kunst, het toepassingsbereik, het proces en het resultaat. In totaal namen 41 gemeenten aan de enquête deel, met hierin afwisseling tussen grote en kleine gemeenten en een landelijke spreiding. Alleen Den Haag ontbreekt als enige gemeente uit de G4 in de analyse, deze informatie

hebben we ondervangen door een interview met Stroom Den Haag. Stroom is verantwoordelijk voor het 'niet-museale kunstbeleid' van de stad Den Haag, 'hetgeen zich uit in beleid en programma op het gebied van kunst in de openbare ruimte' ([Stroom Den Haag z.i.](#)).

Vergelijkend onderzoek – Tot slot hebben we nationale en internationale varianten van de percentageregeling onderzocht en vergelijkingen gemaakt. Voor binnenlands opdrachtgeverschap hebben we gekeken naar private en publieke opdrachtgevers, hun visie op de functie, verloop van het proces en de rol van het publiek bij de totstandkoming en evaluatie van het werk. Welke andere praktijkvoorbeelden zijn er? En hoe is dit relevant voor de percentageregeling? Bij de internationale varianten van de percentageregeling keken we naar de toepassingen, verantwoordelijkheden en eventuele voor- of nadelen van de regeling ten opzichte van de Nederlandse regeling.

Hoofdstuk 2. Wat is de functie van de percentageregeling en hoe komt deze tot uiting?

Wat is de functie van de percentageregeling voor beeldende kunst? Wie vertegenwoordigen deze functie en hoe zorg je voor draagvlak? En hoe wordt de functie door anderen gezien? Antwoorden op deze vragen zijn noodzakelijk om de functie van de regeling te bepalen, na te streven, uit te dragen en door coherent beleid te realiseren. In het (helder) definiëren van de functie valt dan ook de grootste winst te behalen. De functie is immers ook bepalend voor het proces en het resultaat.

2.1 Vertegenwoordigers functie

Vertegenwoordiger van de functie van de percentageregeling is het Atelier Rijksbouwmeester. Het Atelier Rijksbouwmeester bemiddelt tussen de verschillende betrokkenen en adviseert over goede kunstenaars bij opdrachtverstrekking. Hierbij draagt het Atelier Rijksbouwmeester de functie uit en is het verantwoordelijk voor de inhoud ervan. Voor het uitvoeren van opdrachten voor beeldend kunstenaars vertegenwoordigt het Atelier Rijksbouwmeester ook een voorbeeldfunctie voor andere opdrachtgevers. Zo bleek uit de interviews en enquête dat gemeenten hierin vaak kijken naar het Rijk, ook als zij zelf geen percentageregeling hanteren. Voor de ontwikkeling van goede criteria (aan welke eisen moet een kunstwerk of kunstenaar voldoen en binnen welke kaders van het project worden deze gerealiseerd) is het Atelier Rijksbouwmeester belangrijk. Daarnaast wordt in praktijk ook de staffel (het honorarium) van het Atelier Rijksbouwmeester gehanteerd door andere opdrachtgevers.

2.2 Functie zoals bedoeld

In het magazine van het Rijksvastgoedbedrijf valt te lezen dat 'Kunst en design worden ingezet als visitekaartje van de overheid, zowel in het binnen- als in het buitenland. Maar beeldende kunst heeft ook een sterke verbindende functie. Zo kwam na de oorlog met de percentageregeling pakweg 1 procent van de bouwsom ten goede aan kunst. Nederland herstelde zich van een traumatische periode en de behoefte aan verbindende en optimistische kunstuitingen was groot' (Lent 2017). De regeling die in 1951 werd vastgesteld vormt ook nu nog de kern van de huidige percentageregeling voor gebouwen in beheer van de Rijksgebouwendienst. Het Rijksvastgoedbedrijf werd de grootste opdrachtgever voor beeldende kunst in Nederland, maar de eigenlijke tekst van het besluit bleek 'niet goed aan te sluiten bij de wensen die speelden in de maatschappij en bij de ambtelijke cultuurwereld' (Ministerie van VROM 2007, 3). Sindsdien is de regeling op meerdere momenten aangescherpt en zijn de doelen onduidelijker geworden.

Op de website van het college van Rijksadviseurs staat de functie van het Atelier Rijksbouwmeester als volgt geformuleerd: 'de werkzaamheden zijn globaal genomen, gericht op het bevorderen en borgen van de integrale kwaliteit van de Rijkshuisvesting en de kwaliteit van de Rijkswerkplek. In termen van betekenisgeving en identificatie speelt ook de toepassing van beeldende kunst hierbij een belangrijke rol'

([Rijksoverheid z.i.](#)). Het doel van het Atelier Rijksbouwmeester lijkt hier om de kwaliteit van de Rijkswerkplekken te borgen door toepassing van kunst. De percentageregeling zou hiermee als middel dienen: een financiële impuls om deze kwaliteit te borgen en voldoende budget te genereren om kunstwerken te realiseren voor Rijksgebouwen. Doordat deze functie niet expliciet vermeld wordt bij toepassing van de regeling, ontstaat er een diffuus beeld van de werkelijke functie. In het document *Percentageregeling beeldende kunst* uit 2007 komt in de beschrijving van de regeling en de procedure voor de realisatie van beeldende kunst in opdracht van de Rijksgebouwendienst ook geen eenduidige functie naar voren.

Waar voorheen verfraaiing, verheffing en fatsoenlijke betaling voor kunstenaars betekenis gaven aan de percentageregeling, rijst de vraag nu of dit nog steeds geldig is (Frieling en Brom 2019). En als dat niet zo is, hoe vang je dan de legitimiteit van de regeling? Of zit die legitimering bijvoorbeeld in de toepassing van kunst in andere domeinen: denk aan de leefbaarheid van de stad? Zit de toegevoegde waarde van kunst in maatschappelijke, sociale, economische waarden of is deze puur esthetisch? De functie van de regeling is hiermee sterk bepalend voor de invulling ervan. Zo oppert een geïnterviewde: 'Regelingen die alleen maar een hoger doel van de kunsten benadrukken, zonder maatschappelijke inbedding, zijn funest. Met een regeling als bijvoorbeeld de Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR), help je het draagvlak voor kunst om zeep, het voelt dan veel te veel als iets dat wordt opgelegd.'

2.3 Functie zoals gezien

Wat men als de kern van de regeling ziet loopt sterk uiteen bij de verschillende geïnterviewden en stakeholders. In de interviews worden diverse functies van de regeling genoemd: kansen voor (jonge) kunstenaars, uitdragen van identiteit, monetair (beschikbaar stellen van budget), kennis en autonomie. De vraag is of elk van deze waarden onderdeel van de functie moet zijn, of dat deze logischerwijs moeten voortvloeien uit de algehele functie. De drie meest genoemde waarden en hun (gewenste) plek in de algehele functie van de regeling lichten we hieronder verder toe.

Kunstenaars: er wordt geopperd dat de percentageregeling er vooral is voor de kunstenaars, en (in mindere mate) voor de maatschappij. Er wordt genoemd dat de regeling kan fungeren als carrièrestap voor onbekende, jonge kunstenaars. In praktijk blijken daarentegen vooral opdrachten verstrekt te worden aan reeds succesvolle of in ieder geval ervaren kunstenaars en heerst het gevoel dat jonge kunstenaars vaak buiten beeld blijven. Dit gevoel is niet uniek voor de percentageregeling. Uit de enquête bleek dat 18 van de 24 gemeenten (69 procent) bij opdrachtverstrekking voorkeur geven aan ervaren kunstenaars, boven nieuw talent. Als verklaring geven meerdere

geïnterviewde opdrachtgevers dat deze voorkeur samenhangt met de complexiteit van het werken in de publieke ruimte. Dit wijst echter op een impliciete aanname dat jong talent die complexiteit minder aan zou kunnen. Als een carrièrestap ook door het Atelier Rijksbouwmeester als deel van de functie wordt gezien, dan kunnen zij als opdrachtgever (en als voorbeeld voor andere opdrachtgevers) volgens sommige geïnterviewden meer kansen bieden voor jonge kunstenaars om zo het potentieel van de regeling te activeren.

Resultaat: een plek bieden voor kunst, waarbij (zichtbaar, herkenbaar) resultaat centraal staat. Het gaat bij de werken die gerealiseerd zijn middels de percentageregeling minder om wat de omgeving nodig heeft, maar meer om waar kunst toegepast kan worden. Het gedeelde gevoel bij de geïnterviewden is dat kunst de kwaliteit van een omgeving verhoogt en de regeling daarop gericht zou moeten zijn. Als opmerking wordt gegeven dat in realiteit de regeling nu veelal op objecten gefocust is. Dit valt (deels) te verklaren doordat de collectie cultureel erfgoed is of wordt. Ook bij gemeenten zien we een sterke voorkeur voor herkenbare, permanente werken: 75 procent geeft aan voorkeur te hebben voor permanente, vaste werken, waarvan 19 procent een zeer sterke voorkeur heeft voor dit type werk. Toch verschilt de voorkeur voor integrale kunst (kunst is integraal

onderdeel van het gebouw of de omgeving) en autonome kunst (kunst wordt geplaatst in of bij het gebouw) per gemeente, respectievelijk 48 om 52 procent. Wanneer de percentageregeling de kwaliteit van de omgeving centraal stelt in haar functie, dan biedt dit ook ruimte voor kunst die niet direct tastbaar of herkenbaar is (objecten). Indien de collectie leidend is in de functie, dan is de omgeving van een specifiek werk wellicht minder relevant.

Relevantie: de percentageregeling (en diens functie) blijft volgens sommigen onzichtbaar, terwijl de regeling bij zou kunnen dragen aan het onderstrepen van de toegevoegde waarde van kunst. Bekendheid van en met de regeling ontbreekt bij onder andere gemeenten en de beleidsmedewerkers daar, dit terwijl er in de interviews meermaals gesteld wordt dat er vaak naar het Rijk gekeken wordt door gemeenten. De toegevoegde waarde van de regeling en kunst in het algemeen zou actiever uitgedragen kunnen worden, om niet alleen het begrip en het draagvlak te vergroten maar ook om een link te leggen tussen gemeente, bouw en kunst.

Samenvattend lijkt in praktijk de functie onder te sneeuwen in een proces- en resultaatverhaal. De (ideële) inhoud van de regeling blijft veelal buiten zicht. Het lijkt hiermee meer een instrument te zijn

geworden waarbij het proces steeds vaker leidend is ten koste van de functie. Ook wordt de regeling weleens als een ‘moetje’ ervaren – ‘iets om af te vinken’ – en blijft de functie van de regeling giswerk. Dát de regeling toegepast wordt is duidelijk, maar nog niet altijd waarom.

2.4 Functie in de praktijk

Gedurende het onderzoek bleek dat de percentageregeling momenteel eigenlijk op drie verschillende manieren functioneert: inhoudelijk, procesmatig en objectmatig. In de eerste plaats wordt binnen de regeling een combinatie gezocht tussen kunstenaar en opdrachtgever of locatie die tot een artistiek hoogwaardig resultaat moet leiden. Hierbij wordt inhoudelijk gekeken naar de mogelijkheden, maar komt ook de haalbaarheid van voorgesteld werk aan bod. Daarnaast wordt het realiseren van kunst binnen het totale bouwproject gezien als procesmatige verplichting. Dit betekent dat de procesindeling rondom de realisatie van het kunstwerk zo veel mogelijk gelijk wordt getrokken met die van het project als geheel en het instrumentarium dat daarbij gebruikt wordt. Zo kan het voorkomen dat van een individuele kunstenaar en een aannemersbedrijf dezelfde administratieve last wordt verwacht binnen de realisatie. De functie van de regeling verdwijnt daarmee eigenlijk uit beeld. Meer over deze twee punten is te lezen in het derde hoofdstuk van deze rapportage. Tenslotte komen de werken in zekere zin los van de regeling wanneer deze gerealiseerd zijn. De onderhoudstaken hiervoor zijn niet meer ondergebracht bij het Atelier

Rijksbouwmeester en de budgetten voor het onderhoud staan ook los van de regeling maar zijn vervlochten met het onderhoudsbudget dat hoort bij het gebruik van het gebouw waar de kunst staat. Per object wordt gekeken wat eventuele vervolgstappen zijn, maar dit verhoudt zich eigenlijk niet tot de functie van de regeling. Er bestaat een duidelijke wens vanuit Rijksvastgoedbedrijf en de geïnterviewden om de werken meer als een collectie te benaderen, maar momenteel gebeurt dit nog niet. Hierover meer in het vierde hoofdstuk.

De functie van de regeling leidt dan ook een tamelijk gefragmenteerd bestaan en lijkt niet eenduidig bewaakt te worden tijdens de verschillende onderdelen die wij in het opdrachtgeverschap rondom de percentageregeling kunnen onderscheiden.

Vergelijking met ander opdrachtgeverschap

Om de functie van de percentageregeling in kaart te brengen is het relevant om ook andere vormen van opdrachtgeverschap te inventariseren en parallellen te trekken. Om die reden hebben we met andere opdrachtgevers van beeldende kunst gesproken en een enquête uitgezet onder beleidsmedewerkers cultuur bij verschillende gemeenten. In welke mate komen de doelen van gemeenten en andere opdrachtgevers overeen met die van het Atelier Rijksbouwmeester, en wat valt er te leren uit eventuele verschillen?

Het lijkt erop dat de maatschappelijke functie van kunst in de buitenruimte weer wordt hergewaardeerd, dit zien we ook bij o.a. het Mondriaan Fonds, Land Art Flevoland, Ymere en Spoorbouwmeester. Zo werd door hen uitgesproken:

'Het realiseren van kunst is geen doel op zich, maar gaat meer uit van de vraag: kunnen we met kunst een plek verbeteren? Als het antwoord nee is, dan hoeft hier ook geen budget aan uitgegeven te worden. (...) Je kijkt heel goed naar de gehele context: omgeving, bewoners, impact.'

Het is duidelijk dat er bij iedere opdracht geldt dat je vooral voldoende tijd, draagvlak en aandacht moet hebben. Kunst hoeft niet herkenbaar te zijn als product, maar kan ook opgaan in de omgeving of de nadruk ligt op sociale aspecten als 'ontmoetingsplek'. Mensen (bewoners, publiek, passanten) zijn zich hierbij niet altijd bewust van de kunst in de omgeving. Zo stelt een geïnterviewde: 'Of iets mooi is of goede kunst, doet er niet toe. Het gaat om de impact die het heeft op bijvoorbeeld de stad. Impact moet je centraal stellen.'

Ontwerpen met een sociaal en maatschappelijke functie zien we niet alleen bij opdrachtgevers, maar bijvoorbeeld ook bij de Design Academy in Eindhoven. Hier worden toekomstige jonge kunstenaars uitgedaagd meer met maatschappelijke vraagstukken te werken. Jan Boelen – hoofd van de afdeling Social Design van Design Academy Eindhoven – stelt: 'To me, good design means that a product has a technological part, an economical part and a social-cultural-societal part. Due to developments in our society, economic logic took over and the technological effects are enormous and very disruptive. Therefore we have to emphasize social issues and values that have been neglected. We don't do it for the economical system but for ourselves, for our own lives.' ([Design Academy 2020](#)) Dit betekent ook dat wanneer de nadruk ligt op de maatschappelijke waarde als belangrijk onderdeel van de functie, de vorm van het werk zelf (fysiek, conceptueel, permanent of tijdelijk) geen onderdeel van de functie is maar hier logischerwijs uit voortvloeit. In

tegenstelling tot hoe nu de functie van de percentageregeling gezien wordt, zoals geschetst in hoofdstuk 2.3.

Lokale variant van de percentageregeling

Uit de enquête onder gemeenten blijkt dat voor meer dan de helft (54 procent) van de gemeenten de percentageregeling (of een lokale variant hiervan) geen onderdeel van het gehanteerde cultuurbeleid is. Toch geeft een kwart van de respondenten aan dat een vaststaand percentage van de overkoepelende bouwsom wordt gereserveerd voor kunsttoepassingen, en 7 procent dat dit op flexibele basis is. 15 procent geeft aan dat er geen percentageregeling is, maar er per project wel een percentage toegekend kan worden aan een fonds of budget voor een BK-invulling geormerkt kan worden. Waar het percentage op gebaseerd is, verschilt eveneens tussen gemeenten. Bijvoorbeeld:

- **'De kosten van sloop, bouw- en woonrijp maken bij gemeentelijke grondexploitaties'**
- **'Flexibel percentage voor nieuwe gemeentelijke vastgoedprojecten'**
- **'2% Van de stichtingskosten tot een maximum van €1.000.000'**
- **'De kosten van nieuwbouw of renovatieprojecten waar de gemeente voor 50% financieel in participeert'**

Bijna alle gemeenten maken gebruik van verschillende budgetten en regelingen bij opdrachten, ook wanneer er gebruik wordt gemaakt van (een lokale variant van) de percentageregeling. Hoe opdrachten gefinancierd worden, verschilt van geval tot geval. Soms gaat het om

mengvormen van verschillende budgetten (zie tabel 1) of om een gedeeltelijke inzet van een specifiek budget.

Welk budget ingezet wordt (of welke mengvorm van budgetten) hangt ook af van de beleidsintenties. Uit de enquête blijkt dat het per gemeente verschilt vanuit welke beleidsintenties een opdracht geformuleerd wordt. Een inschatting van de omvang van het totale budget dat vanuit gemeenten aan kunstopdrachten wordt besteed, is vanuit de opgehaalde informatie niet op betrouwbare wijze te maken. Wel heeft Berenschot in 2018 een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de Decentralisatie-uitkering Beeldende Kunst en Vormgeving (DU-BKV). Hierin werd gekeken naar de doelen van de DU-BKV en de instrumenten die gemeenten inzetten om deze te behalen (Vinkenburg et al. 2018). Daaruit bleek dat bij de 36 gemeenten (G36) die deze decentralisatie-uitkering ontvangen, de totale bestedingen aan beeldende kunst en vormgeving tussen 2014 en 2017 iets stijgen. Op het geld uit de uitkering wordt gemiddeld acht keer zoveel bijgelegd vanuit de gemeenten, waarbij het doel van matching van deze gelden duidelijk gehaald wordt. Andere doelen voor de uitkering zijn als volgt vastgelegd:

1. het bieden van ruimte aan talent;
2. het verbeteren van de relatie tussen productie en presentatie, tussen aanbod en publiek;
3. het versterken van de kracht/professionalisering van de sector.

Tabel 1. Gebruik van verschillende budgetten en regelingen bij opdrachten door gemeenten.

Afkomstig uit vraag 7 in enquête: 'Op welke andere manieren wordt budget besteed aan kunst in opdracht?' (n = 40)

Budget aan kunst via	Toelichting op budget	Aantal gemeenten
Percentageregeling	Een flexibel percentage van de overkoepelende bouwsom wordt gereserveerd voor kunsttoepassingen	13 (32%)
Cultuurbudget	Een deel van het cultuurbudget is gereserveerd voor kunst in de openbare ruimte	24 (60%)
Sponsoring	Bedrijven, stichtingen en particulieren geven geld of dragen bij in natura	15 (38%)
Fondsen	Mondriaan Fonds, Bouwfonds Cultuurfonds, et cetera.	14 (35%)
Bouwbudget	Een deel van het bouwbudget wordt ingezet als de kunstenaar de inrichting van de locatie in zijn ontwerp meeneemt (bijvoorbeeld bestrating, straatmeubilair, et cetera.)	13 (33%)
Sparen	Voldoende budget realiseren door middelen over een jaarbegroting heen te sparen	6 (15%)
Matching	Matching van decentralisatie-uitkering Beeldende Kunst en Vormgeving	6 (15%)
Communicatiebudget	Een kunstproject draagt bij aan communicatiedoelen van een organisatie of een project, en wordt vanuit deze post bekostigd	2 (5%)
Startkapitaal	Interne middelen inzetten voor de inhuur van een adviseur of bemiddelaar die zelf een project ontwikkelt en daar externe partijen en financiering voor zoekt	0 (0%)

Overige	<ul style="list-style-type: none"> - Mengvorm - Gebiedsontwikkeling - Matching met provincie/regio - Samenwerking met andere overheden - Vrije ruimte in budget - Creatieve maakindustrie	16 (40%)
Geen van deze manieren		3 (8%)

Van de instrumenten die worden ingezet om deze doelen te halen, is bekeken hoeveel hieraan binnen de G36 is uitgegeven. Zo'n 63 procent van het geld blijkt naar beeldende kunstmusea te gaan. Lokale varianten van de percentageregelingen zijn in het onderzoek niet apart opgenomen, maar maken deel uit van het instrument 'Fondsen/opdrachten/regelingen/aankoop/onderhoud'. Dit instrument blijkt niet veel te worden ingezet voor het behalen van de genoemde doelen. Het budget dat aan dit instrument wordt besteed daalt in de onderzochte periode, evenals het percentage dat het uitmaakt van het totaalbudget. Hiermee lijkt de urgentie voor het uitschrijven van opdrachten aan beeldend kunstenaars om bovenstaande doelen te behalen niet te worden benoemd. Overige doelen waarvoor deze opdrachten van belang zijn, blijken grofweg niet prominent genoeg om budgetten te behouden of te verruimen. Enkele doelen die uit de enquête en interviews zijn opgehaald volgen hieronder.

Esthetiek, verfraaiing en gebiedsontwikkeling: Meest genoemde reden door de gemeenten voor het toepassen van beeldende kunst, is verfraaiing van de omgeving. Zo illustreert een beleidsmedewerker in de enquête: 'In beleidsdoelstellingen is vastgelegd dat de gemeente periodiek investeert in kunst in de openbare ruimte, enerzijds omdat kunst de openbare ruimte verfraait, anderzijds omdat inwoners deze werken kunnen bekijken en hiervan kunnen genieten. Vanuit maatschappelijk oogpunt is kunst in de openbare ruimte zeer waardevol volgens ons'. Deze esthetische waarde van beeldende kunst wordt

echter vaak gekoppeld aan andere, meer sociale waarden. Zo draagt ze volgens de respondenten bij aan de maatschappij, de identiteit van een stad, de leefbaarheid, beleving, het aantrekken van bezoekers van buiten de gemeente en maatschappelijke doelen. Onder die maatschappelijke doelen valt niet alleen de beleving van het publiek, maar ook het actief betrekken van bewoners bij het tot stand komen van de kunst evenals kunstbeoefening en kansen voor kunstenaars. Voorkeur wordt gegeven aan 'initiatieven vanuit inwoners waarbij gezamenlijkheid en draagkracht voorop staan'.

Identiteit: Bij een aantal gemeenten wordt duidelijk uitgesproken dat beeldende kunst bijdraagt aan de identiteit van de stad, en dat vanuit deze beleidsintenties de opdrachten worden geformuleerd. Zo wordt in sommige gevallen het imago van de gemeente aan kunstenaars verbonden, in plaats van aan de kunstwerken zelf of aan de algehele collectie van een gemeente. De gemeenten omschrijven zich als een 'kunstenaarsgemeente' of 'kunstenaarsdorp' en in dat kader wordt beeldende kunst in openbare ruimte toegepast. Daarnaast wordt het versterken van het artistieke karakter van de stad als uitgangspunt genoemd door de gemeenten, evenals nadruk op een meer maatschappelijk imago.

'In de gemeente is kunst en cultuur voor iedereen toegankelijk. Het culturele aanbod is inclusief en spreekt inwoners en bezoekers van alle leeftijden

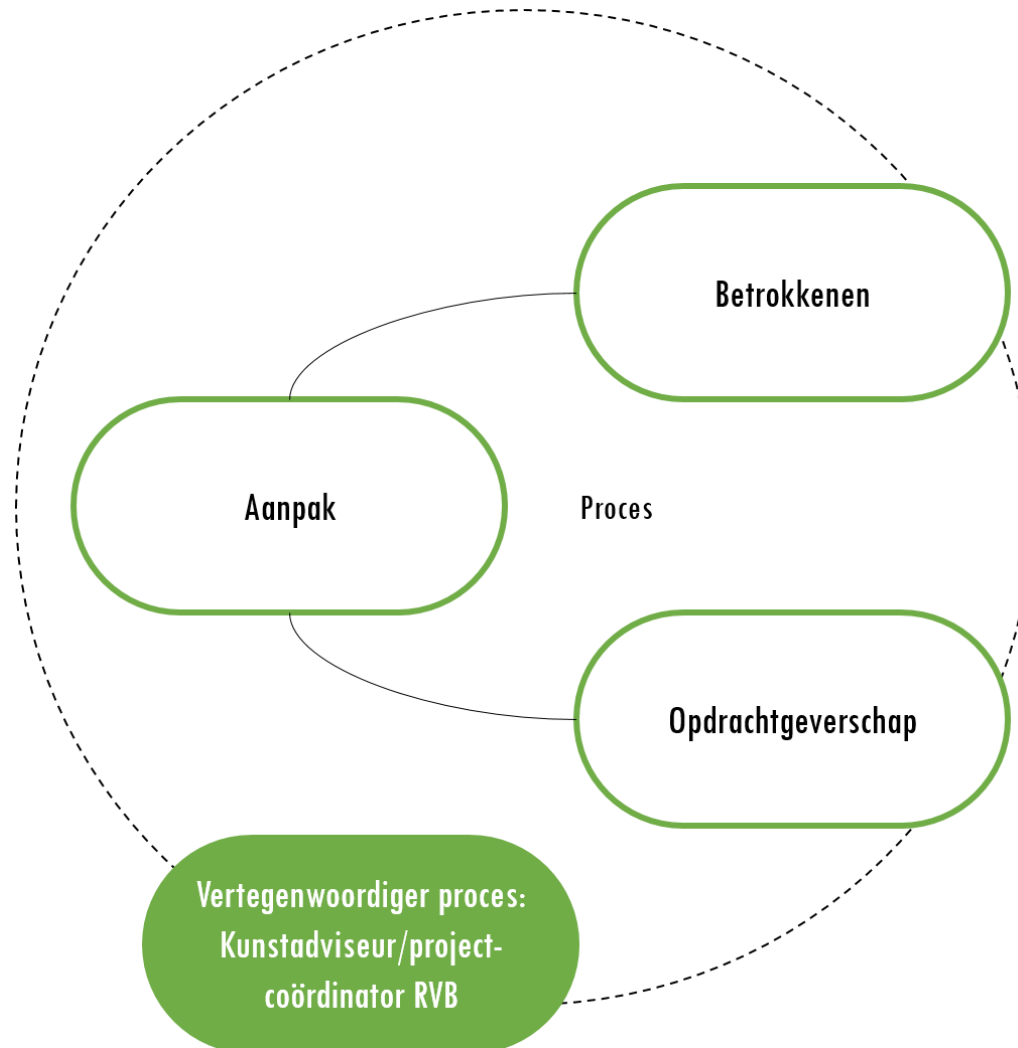
en culturele achtergronden aan. (...) De stad heeft een sterk cultureel profiel, een (inter)nationale uitstraling en loopt (inter)nationaal voorop met haar cultuuraanbod'.

Dit citaat van een respondent benadrukt niet alleen de identiteit van de stad, maar benoemt eveneens een functie die ook bij andere gemeenten genoemd wordt: kunst als toeristische trekker.

Economie/toerisme: De toepassing van kunst als toeristische trekpleister, al dan niet samen met economische belangen. 'Het is van belang dat de openbare ruimte leefbaar en aantrekkelijk blijft. (...) In eerste instantie voor de eigen bewoners maar zeker ook voor de bezoekers van de stad', zo wordt genoemd door een van de gemeenten. Dat cultuur bijdraagt aan een goed leef- en vestigingsklimaat en het een positieve invloed op de economie heeft wordt breed gedeeld onder de gemeenten. De waarde van cultuur, en beeldende kunst in openbare ruimte, wordt gedefinieerd vanuit een economisch en toeristisch perspectief. Daarnaast draagt opdrachtverstrekking voor beeldende kunst bij aan een gezond kunstenaarsklimaat, waar er respect is voor de inkomenspositie van de maker. Met dit laatste wordt ook aangesloten op een van de oorspronkelijke doelen van de procentageregeling zelf: fatsoenlijke betaling voor kunstenaars.

Leefbaarheid: Naast dat kunst in openbare ruimte als belangrijk wordt gezien voor de identiteit van de stad, wordt het ook genoemd als waarde voor de inwoners. De reacties van verschillende gemeenten en gesprekspartners illustreren dat het zou zorgen voor binding van inwoners met hun stad, bijdragen aan het cultureel vermogen van de inwoners en dat het van belang is dat de openbare ruimte leefbaar en aantrekkelijk blijft. De leefbaarheid van de stad wordt meermaals gekoppeld aan de beleving van kunst. Kunst wordt ingezet om mensen deel te laten nemen in de maatschappij, cultuur toegankelijker te maken en voor historisch besef en erfgoed. Ter ondersteuning van dit gedeelde gevoel stelt een respondent dat er bijvoorbeeld gestreefd wordt naar een 'inclusief cultureel aanbod dat inwoners en bezoekers van alle leeftijden en culturele achtergronden aanspreekt. Zodat iedereen op laagdrempelige wijze met cultuur in aanraking kan komen'.

Hoofdstuk 3. Hoe functioneert het proces waarbinnen de opdrachten worden uitgevoerd?

De manier waarop projecten binnen de percentageregeling worden uitgevoerd, is van groot belang voor hoe deze als geheel wordt gezien. De aspecten waarover binnen het proces herkenbaar afspraken zijn gemaakt, maken duidelijk waaraan binnen de regeling door betrokkenen waarde wordt gehecht.

Uit de gesprekken over de aanpak bij het realiseren van kunstwerken binnen de regeling wordt onder andere duidelijk dat er in toenemende mate sprake is van publiek-private samenwerkingen (PPS) waarbij een deel van de werkzaamheden, zoals planning, wordt uitbesteed aan private partijen. De vrees bij sommige geïnterviewden is dat dit de gevoelde verantwoordelijkheid van de overheid vervaagt. Dit maakt de begeleiding van het traject rond het kunstwerk in de regeling bijzonder belangrijk, evenals de borging van de functie van de regeling in deze begeleiding. De complexiteit van het werken in de publieke ruimte speelt hierbij ook een rol. Zo illustreert een geïnterviewde: 'Er is geen opleiding voor het realiseren van kunst in de openbare ruimte' en 'in de openbare ruimte is er te weinig ruimte om te falen omdat het om grote bedragen gaat.'

Naast de aanpak is het binnen het proces dus ook van belang hoe het opdrachtgeverschap is ingericht en wie erbij wordt betrokken.

3.1 Vertegenwoordigers proces

Vertegenwoordigers van het proces zijn de kunstadviseur(s) van het Atelier Rijksbouwmeester en de projectcoördinator van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Gezamenlijk borgen zij zowel inhoudelijk als procesmatig een goede uitvoering van de percentageregeling. De kunstadviseur is de aangewezen persoon om de functie van de regeling ook helder aan alle betrokken partijen te communiceren. De projectcoördinator zou de verantwoordelijkheid moeten hebben om in het proces voldoende momenten in te bouwen om daarvoor gelegenheid te bieden. Ook zou het goed zijn als deze vertegenwoordigers aan het begin van het proces een strategie bepalen voor het onderdeel dat we in dit onderzoek 'resultaat' noemen.

3.2 Aanpak

In 2020 omschrijft het Atelier Rijksbouwmeester hun aanpak - het proces van de realisatie van beeldende kunst door het Rijksvastgoedbedrijf - aan de hand van vier stappen:

1. Vraagarticulatie en behoefte(verkenning)
2. Strategie, programmering en planning
3. Realisatie projecten
4. Exploitatie en beheer (Atelier Rijksbouwmeester 2020)

De functie van de regeling heeft een duidelijke plaats in de eerste stap, maar de vraag is wie de functie in de overige stappen bewaakt en uitdraagt. Hierin ligt een belangrijke taak voor de kunstadviseurs. Het overzicht over alle stappen ligt immers alleen bij het Rijksvastgoedbedrijf aangezien het grootste deel van de betrokkenen (kunstcommissie en kunstenaars) pas in stap drie worden betrokken.

Er wordt door de geïnterviewden meermaals op gewezen dat een voordeel van de percentageregeling is dat het de mogelijkheid biedt om blijvend werk te maken, tegen de tendens voor meer tijdelijke opdrachten in. Dit betekent tegelijkertijd dat de werken niet op zichzelf gezien kunnen worden, maar onderdeel worden van de collectie van het Rijksvastgoedbedrijf en daarmee onderhevig zijn aan het daarvoor geldende beheer- en behoudsprotocol. De verantwoordelijkheid van het Rijksvastgoedbedrijf voor het resultaat (zie volgende hoofdstuk) legitimeert in de aanpak ook een belangrijke stem. De onduidelijkheid die lijkt te bestaan rondom de longlist die wordt gevormd ten behoeve van de keuze voor de uiteindelijke kunstenaar, is een voorbeeld van een deel van het proces dat verbeterd wordt als de kunstadviseur en projectcoördinator een duidelijkere verantwoordelijkheid nemen.

De verantwoordelijkheid van het Atelier Rijksbouwmeester voor de uitvoering van de percentageregeling is bij PPS-projecten onduidelijker. Een helder protocol hierin zou aan te bevelen zijn om de verantwoordelijkheden transparant te maken. Ook om daarin helder te

hebben hoe de geldstromen rondom de realisatie van de kunstwerken worden ingezet. Begeleiding is van belang om alle partijen goed met elkaar te laten communiceren. Zo illustreert een geïnterviewde:

'De administratie kost veel tijd. Er lijkt soms geen besef dat een kunstenaar een eenling is, en dat alle administratie kostbaar is, in tijd. Het voelt bijna alsof er geen vertrouwen in de kunstenaar is als je alles moet noteren, terwijl je vaker zulke opdrachten uitvoert.'

Een dergelijk protocol zou ook bruikbaar zijn voor andere opdrachtgevers. Van de dertien gemeenten die in de enquête aangeven een eigen versie van een percentageregeling uit te voeren, gebruiken er zes een bestaand template. Zoals de Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten (LAVK) waarin de verantwoordelijkheden van opdrachtgever en opdrachtnemer zijn vastgelegd (Aantjes-Cozijnsen 2015).

Concluderend lijken in de aanpak de stappen die te doorlopen zijn, helder geborgd. Het inhoudelijke werk van de maker en de functie van de regeling lijken in dit onderdeel 'Proces' minder op de voorgrond te staan.

3.3 Betrokkenen

Bij de opdrachtverlening en het doorlopen van het proces zijn verschillende personen betrokken. De vraag die in veel van de gevoerde gesprekken terugkomt, is wie er in welk stadium wordt betrokken en wat de onderlinge verantwoordelijkheden zijn. Veel wordt in ieder geval gehoord dat de kunstenaar een sterke mate van autonomie moet kunnen bewaren, zo deelt een geïnterviewde: 'Daarbij gaat het met betrekking tot de autonomie van de kunstenaar niet zozeer om de vrijheid om te doen wat deze wil, maar veel meer om ruimte om in het proces te stappen, in gesprek te gaan. Ook met gebruikers.'

Er blijkt uit de interviews en uit de startbijeenkomst een behoefte om tijdens het proces kunstenaars actiever te betrekken en mee te laten denken over de invulling ervan. De wens is er daarnaast om in dit proces ruimte te bieden voor de ontwikkeling van jonge kunstenaars. 'Jonge kunstenaars zouden met kleine (deel)experimenten in hun ontwikkeling gesteund kunnen worden' zo stelt een geïnterviewde. Om dit in goede banen te leiden is een sterke begeleidingsstructuur nodig, die momenteel niet bij alle opdrachtgevers aanwezig is. In gesprekken kwam naar voren:

'Door bezuinigingen is de middenlaag om deze processen te begeleiden weg, bijvoorbeeld bij gemeenten. Het is nodig om goede begeleiding te faciliteren in de regeling.'

Het ontbreken van een goede begeleidingsstructuur kan worden veroorzaakt doordat een gemeente jaarlijks slechts weinig opdrachten uitschrijft. In de resultaten van de enquête is te zien dat veel gemeenten jaarlijks gemiddeld slechts één (32 procent) of twee (24 procent) opdrachten uitschrijft. Dit betekent bovendien dat er niet veel opdrachten zijn om (jonge) kunstenaars in hun ontwikkeling te steunen. Hoeveel opdrachten er jaarlijks bij bedrijfscollecties worden uitgeschreven loopt sterk uiteen, evenals de aanwezige ondersteuningsstructuur.

Behalve de rol van verbinder tussen partijen tijdens het project, heeft het Atelier Rijksbouwmeester ook een belangrijke rol als hoeder van kennis over het realiseren van kunstprojecten in de (semi)publieke ruimte. Met het wegvallen van de Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR) kent Nederland geen kenniscentrum op dit gebied dat een sterke band met de uitvoerende praktijk heeft. Initiatieven als de website Digital Helpdesk Art & Public Space (DHAPS) proberen hierin te voorzien. Het concreet onderbrengen van deze kennisfunctie bij het Atelier Rijksbouwmeester lijkt niet voor de hand te liggen. Wel wordt geopperd dat hier een structuur van lokale instellingen een toegevoegde waarde kan hebben.

'De regeling zou een rol kunnen spelen in het "opleiden" van opdrachtgevers. De intensieve begeleiding van het Atelier Rijksbouwmeester is van groot belang. Een organisatie die zich richt op

goed opdrachtgeverschap is net zo relevant. Daarbij is wel een zekere nabijheid gewenst, dat een organisatie kennis heeft van de lokale situatie. Dat is belangrijk voor het welslagen van projecten, vooral ook vanwege het langduriger contact. In het verleden waren dit bijvoorbeeld de CBK's.' aldus een geïnterviewde.

Deze lokaliteit is ook te zien in het vormen van de kunstcommissies, die bijvoorbeeld ondersteunen bij het selectieproces van een kunstenaar. Bij veel opdrachtgevers hebben naast kunstexperts ook lokale stakeholders een plek. Daarnaast komt het voor dat in verschillende stadia van het proces de invulling van de commissie verandert. In de aanloop van het proces is er bijvoorbeeld meer bestuurlijke bezetting, maar rond de uiteindelijke keuze van de kunstenaar en de uitvoering van het werk zijn het vooral de gebruikers die een stem krijgen. Dit wordt gezien als meer democratisch omdat het politieke aspect grotendeels wordt geneutraliseerd als het kunstinhoudelijke gesprek gevoerd moet gaan worden.

3.4 Opdrachtgeverschap

Bij de startbijeenkomst voor dit onderzoek werd goed opdrachtgeverschap als volgt omschreven door de groep: 'De opdrachtgever is verantwoordelijk voor het proces en is zowel bemiddelaar tussen verschillende belanghebbenden als begeleider in dit traject. Er is winst te behalen door betere afstemming.' Uit de

gesprekken die hierna zijn gevoerd, blijkt dat deze afstemming inderdaad verbeterd kan worden.

De budgetten van het opdrachtgeverschap voor beeldende kunst zijn in Nederland op veel plekken slechts incidenteel beschikbaar en enigszins verstopt. De aanpak bij de uitvoering van de opdracht tot beeldende kunst, en de legitimering van keuzes daarbinnen, is eveneens versnipperd. Meerdere gesprekspartners geven aan dat deze verdwenen kennis op lokaal niveau tot slechte kwaliteit van het opdrachtgeverschap leidt. Daarmee heeft het Atelier Rijksbouwmeester een bepalende rol doordat hier het grootste deel van de opdrachten en budgetten ligt van beeldende kunst in opdracht die vanuit eenzelfde opzet en kennis van zaken wordt uitgevoerd. De toename in PPS-constructies wordt als een risico gezien omdat binnen deze werkvorm de spelregels fluide lijken te worden, terwijl er juist naar de percentageregeling van het Rijksvastgoedbedrijf wordt gekeken als de meest belangrijke constante factor. Het moet wel worden opgemerkt dat dit ook vaak gaat over een idee dat men heeft van deze regeling en niet per se over hoe de regeling daadwerkelijk functioneert. Het risico dat PPS-constructies zoals deze nu functioneren potentieel vormen voor een kwalitatief goede uitvoering van de percentageregeling, is ook terug te vinden in opmerkingen vanuit andere opdrachtgevers die verbonden zijn aan vastgoed. Zij maken duidelijk dat het prettig is om als opdrachtgever de juiste personen aan tafel te krijgen en dus ook de kunstenaars. Maar ook dat er een integrale aanpak mogelijk is waarbij door natuurlijke

afstemming tussen de betrokken partijen ook de functie van kunst in het resultaat overeind blijft. Het werkt volgens gesprekspartners duidelijk beter als de betrokken partijen expertise hebben ontwikkeld in het werken aan een bouwproces waarbij ook kunst een rol speelt. Juist omdat dit ook een specifieke expertise vraagt.

Vergelijking met ander opdrachtgeverschap

Gemeenten

Uit de enquête onder gemeenten blijkt dat bij twee derde van de gemeenten structureel een kunstcommissie betrokken is bij opdrachtverstrekking. Bij 12 procent is dit opdrachtafhankelijk. 'De commissie wordt per project samengesteld uit inwoners, ondernemers of andere stakeholders', aldus een gemeente. Anderen voeren hier nog specifiek beleid op en hanteren een vaste samenstelling.

'Indien er in een projectbudget wordt opgenomen voor kunst wordt een commissie opgezet die bestaat uit conservator museum, beleidsadviseur cultuur, twee omwonenden en vertegenwoordiger kunstenaarsvereniging'. - respondent

Tabel 2. Aantal gemeenten met kunstcommissie.

Afkomstig uit vraag 9 in enquête: 'Is er een kunst- of adviescommissie betrokken bij het opdrachtgeverschap voor kunst in de openbare ruimte?' (n = 41)

Kunstcommissie betrokken	Aantal (%)
Ja	27 (66%)
Nee	9 (22%)
Soms	5 (12%)

Vier op de vijf gemeenten heeft in ieder geval een kunstexpert in de kunstcommissie, en de helft betreft bewoners en een gemeentelijke ambtenaar of bestuurder bij het proces.

'Voor nieuwe kunstopdrachten is een commissie onder [een platform voor de kunsten], de samenstelling kan wijzigen afhankelijk van de soort kunstopdracht, er is een vaste kern die kan worden aangevuld met bijvoorbeeld een betrokken architect of een vertegenwoordiging van bewoners'. - respondent

Tabel 3. Samenstelling van de kunstcommissies.

Afkomstig uit vraag 11 in enquête 'Uit wie bestaat de commissie?' (n = 32)

Kunstcommissie	Aantal (%)
Kunstexperts/kunstcurator	26 (81%)
Gemeentelijke ambtenaren of bestuurders	18 (56%)
Bewoners	16 (50%)
Gebruikers	11 (34%)
Architect	8 (25%)
Aannemer	3 (9%)
Provinciale ambtenaren of bestuurders	0 (0%)
Overig (kunstenaars, ad-hoc, stedenbouwkundige)	13 (41%)

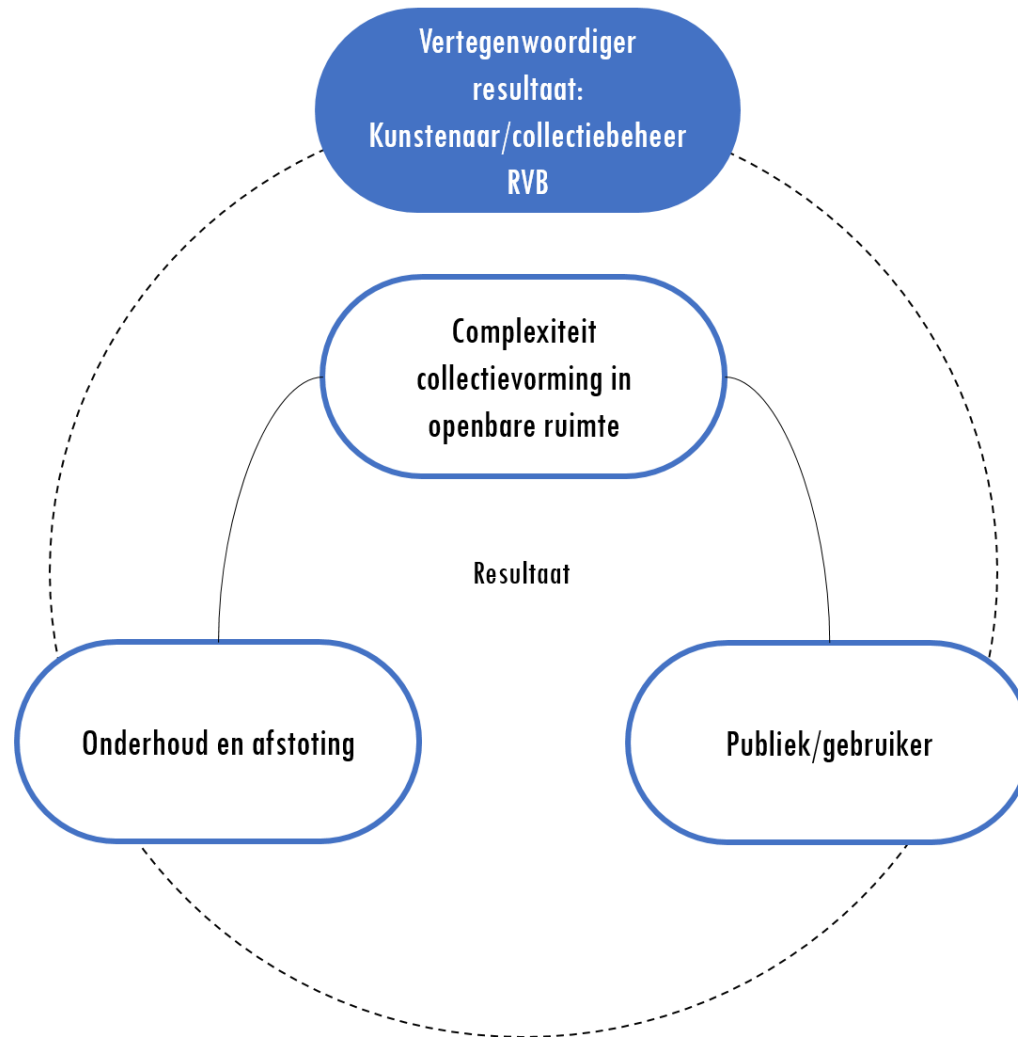
De taken en bevoegdheden van de kunstcommissie verschillen sterk (zie tabel 4). In ieder geval is de artistieke kwaliteit geborgd in de commissie en zijn de leden bijna altijd betrokken bij het selecteren van de kunstenaars. Uit de enquête blijkt dat bij het verstrekken van een opdracht het merendeel voorkeur geeft aan ervaren kunstenaars (69 procent, n= 18) ten opzichte van nieuw talent (31 procent, n=6). Dit zien we vervolgens ook terug in de manier waarop kunstenaars gevonden worden: 63 procent van de gemeenten geeft voorkeur aan gerichte uitnodiging, terwijl 37 procent een open oproep verkiest. Dit bevordert – net als bij de percentageregeling – niet de transparantie voor de selectie (longlist) van de kunstenaar. Uit de interviews bleek dat er meer openheid is gewenst over de selectie van de kunstenaars en eveneens de variatie tussen kunstenaars bij verschillende opdrachten. Hoe vaak krijgt dezelfde kunstenaar een opdracht of wordt deze benadert? En hoe wordt vernieuwing geborgd in het proces? Een voorbeeld waar actief gezocht wordt naar kunstenaars buiten de bekende kringen van de gemeente zelf is bij het project The Shape of Rotterdam, waar op het moment van schrijven een open call uitstaat voor creatief talent uit Rotterdam-Zuid (Arttender 2020).

Tabel 4. Samenstelling van de kunstcommissies.

Afkomstig uit vraag 12 in enquête 'Wat zijn de taken en bevoegdheden van deze commissie?' (n = 32)

Kunstcommissie betrokken	Aantal (%)
Beoordelen artistieke kwaliteit	29 (91%)
Selecteren van kunstenaars (shortlist)	27 (84%)
Beoordeling niet-artistieke kwaliteiten (ervaring, goed kunnen samenwerken, etc.)	19 (59%)
Begeleiden van projecten	11 (34%)
Bewaken planning en tijdsplan (bijvoorbeeld voor het plaatsen van het werk)	7 (22%)
Overige (geef nadere toelichting)	10 (31%)
- Formuleren opdracht en randvoorwaarden	
- Beoordelen technische kwaliteit	
- Bepalen locatie	
- Evaluatie	

Hoofstuk 4. Wat gebeurt er wanneer de opdracht is gerealiseerd?

4.1 Vertegenwoordigers resultaat: Kunstenaar/collectiebeheer RVB

Vertegenwoordigers van het resultaat zijn zowel de kunstenaars als collectiebeheer van het Rijksvastgoedbedrijf. Kunstenaars zijn niet alleen verantwoordelijk voor het eindproduct – het kunstwerk zelf – maar moeten ook nadenken over publiek en gebruiker. Daarnaast is de kunstenaar, net als collectiebeheer van het Rijksvastgoedbedrijf, verantwoordelijk voor de randvoorwaarden van onderhoud en afstoting. Welk onderhoud heeft het werk nodig? Voor hoe lang en wanneer is afstoting toegestaan of zelfs gewenst?

4.2 Complexiteit van collectievorming in de openbare ruimte

De collectie van werken die zijn ontstaan vanuit de percentageregeling is een relatief atypische collectie. Geïnterviewde: 'Tot voor kort was het uitgangspunt dat kunstadviseurs veel rouleerden zodat er niet een te persoonlijke collectie zou ontstaan. Eigenlijk dus om verzamelbeleid te voorkomen.' Het hart van de collectie lijkt dan ook te zitten in de omgeving van de werken en de context waarbinnen deze tot stand komen. Een overkoepelende ideële functie van de percentageregeling is echter moeilijker overeind te houden in het proces als elk werk op zichzelf staat. Om de samenhang in de collectie te bevorderen is het daarom des te belangrijker om de functie actief in beeld te houden, en niet enkel het proces bepalend te laten zijn voor de samenhang.

Daar komt bij dat het werken in de openbare ruimte een duidelijke expertise vraagt, evenals het feit dat de verschillende partijen vaak verschillende talen spreken. Bij werken in de openbare ruimte is de omvang van eigenlijk alle facetten groot: de bedragen die ermee gemoeid zijn, het publiek, de fysieke context, het aantal betrokkenen en daarmee ook de belangen. Het resultaat hiervan lijkt dat in de procedures die tijdens het proces worden opgesteld en gebruikt, het stadium dat volgt op het afronden van de opdracht niet wordt meegenomen. De vraag is dan ook of de functie van de regeling zich beperkt tot het realiseren van werk, of dat de functie ook het resultaat behelst zodra het werk in de heterogene collectie van het Atelier Rijksbouwmeester wordt bijgeschreven. Als het laatste het geval is, dan is een plan nodig om de collectie – op enigerlei wijze coherent – als geheel te tonen. Dit zou een onderdeel moeten zijn van een collectieplan. Uit de gesprekken blijkt echter dat dit wordt bemoeilijkt doordat de afdeling collectiebeheer niet alleen onderbezet lijkt, maar ook fysiek op afstand staat van het atelier. Collectiebeheer is onderdeel geworden van de directie beheer van het Rijksvastgoedbedrijf. Hiermee zijn de partijen die bij een collectieplan betrokken zouden moeten zijn (kunstadviseurs voor nieuw werk en collectiebeheer voor het bestaande werk) opgedeeld. Dit maakt afstemming en het maken van afspraken over wat de collectie zou moeten zijn moeilijk.

4.3 Onderhoud en afstoting

Het onderhoud van werken in de regeling valt binnen het 'algemene onderhoudsbudget voor gebouwen, werken en terreinen dat de directie Vastgoedbeheer van het Rijksvastgoedbedrijf jaarlijks ontvangt' (Atelier Rijksbouwmeester 2020, 5). De praktijk blijkt echter reactief. Geïnterviewde: 'Het plegen van onderhoud en het afstoten van werk wordt eigenlijk altijd veroorzaakt door veranderende omstandigheden. Als Rijksvastgoed wordt verkocht, een werk beschadigd is of het opzeggen van de huur door een rijksdienst bijvoorbeeld.' Met de budgetten voor onderhoud wordt ook de verantwoordelijkheid voor de werken in de collectie in principe bij het vastgoed belegd. Het onderhoudsbudget is afkomstig uit een opslag op de huur. Daarmee wordt onderhoud wordt betaald door de rijksdienst die het vastgoed gebruikt. Dit heeft voor- en nadelen, maar het is denkbaar dat dit reactiviteit in de hand werkt.

Voor het afstoten van werk is geen helder beleid geformuleerd. Op de website van het college van Rijksadviseurs wordt het volgende gesteld: 'naast een onafhankelijke adviserende rol op het gebied van architectuur en ontwerp van de Rijksbouwmeester en het Atelier Rijksbouwmeester, draagt het Atelier de verantwoordelijkheid voor (her)ontwikkeling en afstoting van Rijksvastgoed' (Rijksoverheid z.i.). Maar onder welke voorwaarden? En welke kaders worden hiervoor gesteld? Er zijn protocollen opgesteld voor kunstwerken die in slechte staat zijn of vanwege structurele werkzaamheden (tijdelijk) herplaatst moeten

worden. Volgens de Auteurswet kan een werk onder omstandigheden niet verplaatst, bewerkt of afgestoten worden zonder de instemming van de beeldend kunstenaar of diens erfgenamen en/of andere rechthebbenden (Ministerie van VROM, 2007, 5). Dit geldt ook als een pand gehuurd wordt. Ook vergt het ene kunstwerk meer onderhoud dan het andere en zijn daarvoor specifieke afspraken nodig met verschillende partijen. Zo illustreert een geïnterviewde: 'Bij een van de kunstwerken hebben we gevraagd aan de aannemer om 20 jaar onderhoud te contracteren. Maar ik vraag mij wel af: bij wie zou de verantwoordelijkheid moeten liggen? Een aannemer kan minder zorgen voor een werk dan de kunstenaar zelf.' En uiteindelijk betaalt Rijksvastgoedbedrijf niet zelf voor het onderhoud maar de gebruiker van het pand, want zoals eerder genoemd heeft het Rijksvastgoedbedrijf geen eigen geld en komen de 'kosten die voortvloeien uit de uitvoering van de Auteurswet bij gebouwen die worden verbouwd, afgestoten of afgebroken niet ten laste van het kunstbudget voor de uitvoering van de percentageregeling' (Ministerie van VROM 2007, 7). Opgemerkt wordt door het Atelier Rijksbouwmeester dat nieuwere (en ook private) opdrachtgevers mede hierom steeds vaker een werk afkopen, en niet bezig blijven met de duur en verplichte onderhoud ervan.

Dit alles staat nog los van de vraag of je alle kunstwerken wel *moet willen* behouden. Bijna alle geïnterviewden zijn van mening dat kunst niet blijvend hoeft te zijn. Ter illustratie: 'Dingen mogen ook verdwijnen, afhankelijk van bijvoorbeeld contextrelevantie. Het kan niet zo zijn dat

zodra kunst gerealiseerd is het niet meer mag verdwijnen. Je mag best de waarde van kunst heroverwegen of betwijfelen. Een (openbare) ruimte moet kunnen veranderen, en dus ook de kunst die daarin staat. Het kan daarom zijn dat er over 30 jaar niet zo veel over is van de kunst die in de huidige periode is gerealiseerd, behalve de werken die zich echt bewezen hebben.' Het wenselijk is dat ook voor werken die door de gebruikers niet (meer) gewaardeerd worden of om andere redenen niet meer passend zijn beleid wordt vastgelegd, en dat vraagt om andere protocollen. Het probleem is echter dat als je de duur van een kunstwerk af laat hangen van de context (past het werk nog in de omgeving?), deze zich lastig in een eenduidig beleid laat vatten voor alle kunstwerken binnen de percentageregeling. Bij de bepaling van de houdbaarheid van een kunstwerk ligt dan ook een belangrijke rol weggelegd voor het publiek en de gebruiker.

Vergelijking met ander opdrachtgeverschap

Ook bij gemeenten zien we een versnipperd beeld bij beleid voor onderhoud en beheer. Bij meer dan de helft van de opdrachtverstrekkingen voor kunst worden er geen kosten begroot voor onderhoud en beheer, zoals te zien is in onderstaande tabel. Slechts 20 procent van de gemeenten maakt hier vaste afspraken over, en daarbij laat 23 procent de kosten afhangen van het werk. Anderen geven aan dat de kosten veelal gedekt worden door het reguliere budget van onderhoud en beheer. Zo stelt een respondent ter illustratie:

'Na het opleveren van de opdracht (meestal betaald vanuit het aankoopbudget, alleen de jaarlijkse kunstaanbieding voor het personeel wordt uit het reguliere budget betaald) is het verdere onderhoud voor onze eigen rekening, zoals bij alle nieuwe kunstwerken. Indien er onderhoud nodig is, wordt dit uit het reguliere budget van behoud en beheer betaald.'

Tabel 5. Kostenbegroting voor onderhoud en beheer bij gemeenten
Afkomstig uit vraag 15 in enquête: 'Worden er bij de opdrachtverstrekking ook kosten begroot voor onderhoud en beheer?' (n = 40)

Kostenbegroting	Aantal (%)
Ja, hier hebben we vaste afspraken over	8 (20%)
Ja, maar dit is afhankelijk van het werk	9 (23%)
Nee, dit gaat uit een apart budget	13 (33%)
Nee, het onderhoud wordt uitbesteed aan een externe partij (bijvoorbeeld Kunstwacht)	5 (13%)
Nee, hier houden we geen rekening mee	2 (5%)
Overige (geef nadere toelichting)	3 (8%)

4.4 Publiek/gebruiker

Niet alleen bij beslissingen over onderhoud en beheer speelt het publiek een grote rol, zij zijn ook onderdeel van het proces en het resultaat. Immers, als kunstenaar kun je niet op elke locatie dezelfde materialen gebruiken, hierbij houd je rekening met het publiek. Zo kun je op de ene locatie glaswerk gebruiken, terwijl dit op een andere locatie te kwetsbaar is als materiaal. Deze praktische inzichten zijn vooral bepalend bij het proces en de totstandkoming van het werk, en vertalen zich uiteindelijk in het resultaat, maar zeggen niets over hoe het werk ontvangen wordt. Terwijl kennis van en over de receptie van publiek belangrijke inzichten kan opleveren voor kunstenaars zelf (heeft mijn werk de gewenste impact?) en kan bijdragen aan de politieke legitimiteit van het werk (hoe intervenueert het werk met de omgeving?). Uit de interviews en gesprekken met betrokkenen blijkt dat er weinig ruimte ervaren wordt tijdens het proces en in de opdracht om antwoorden te vinden op deze vragen. Receptie – of het meten hiervan – voelt soms nog te weinig als onderdeel van de totstandkoming van een opdracht. Een kunstenaar moet ook nadenken over hoe het werk ontvangen wordt over 10 jaar: wie is dan je publiek? Hoe meet je de impact?

Ondanks dat er veel vragen gesteld worden over het meten van impact door kunstenaars en opdrachtgevers, is het wel een term die vaak

gebruikt wordt bij opdrachtverstrekking, maar niet altijd onderzocht wordt of een centrale rol speelt bij de totstandkoming van het resultaat. Uit de interviews blijkt dat de artistieke kwaliteit van het werk meer centraal staat in de percentageregeling dan de gewenste impact van het werk, terwijl het tegenovergestelde vaak gewenst is. De rol van het publiek wordt dan ook breder opgevat door de geïnterviewden. Deze is niet alleen receptief, maar ook actief. Zo stelt een geïnterviewde:

'Ik ben ervan overtuigd dat als je mensen betreft bij de totstandkoming van een werk, die [betrokkenheid] gecontinueerd wordt als het werk af is.'

Voorwaarde is dan wel dat de werken publiek toegankelijk zijn. Kritiek van de geïnterviewden op de percentageregeling is dat werken nu nog veelal onzichtbaar zijn en bovendien niet publiek toegankelijk, en ook een visueel overzicht van alle werken ontbreekt. Als tip gaf een van hen om na te denken over 'virtuele toegankelijkheid om draagvlak te vergroten onder het publiek'. Zoals bijvoorbeeld *BK-informatie* een lijst van 100 Sleutelwerken beeldende kunst in de openbare ruimte in Nederland heeft samengesteld aan de hand van online voordrachten (BK-Informatie z.j.).²

Onder de noemer #watdoetdathier deelt *BK-Informatie* foto's en (persoonlijke) verhalen van publieke kunstwerken, zie: www.instagram.com/watdoetdathier.

---

² Sleutelwerken zijn volgens *BK-Informatie* kunstwerken die artistiek, historisch, ruimtelijk of maatschappelijk van belang zijn of zijn geweest. De werken uit de periode 1945 tot heden zijn bekend gemaakt op hun website: www.sleutelwerken.nl.

Vergelijking met ander opdrachtgeverschap

Sommige opdrachtgevers stellen specifiek receptie, impact en impactmetingen van een kunstwerk centraal. Zo wordt bijvoorbeeld onderzocht hoe een kunstwerk overgedragen wordt aan bewoners of hoe zij het beste betrokken kunnen worden bij het proces en resultaat. Daarnaast gaven andere opdrachtgevers aan (sporadisch) onderzoek uit te voeren naar de waardering van kunst door bewoners en passanten. Gemeenten trekken het zelfs nog een stapje verder: 'Ten aanzien van het proces wil ik graag benadrukken dat we beeldende kunst in de openbare ruimte de laatste jaren alleen nog vraaggericht ontwikkelen, dus op verzoek van bewoners.' Door rekening te houden met de wensen van de omgeving, vergroot je ook het draagvlak voor het werk en de impact ervan. Als mensen zich betrokken voelen, zijn ze ook eerder bereid om bij te dragen in het werk, bijvoorbeeld in onderhoud, aldus de geïnterviewden.

Dat kunst niet meer weg te denken is uit het huidige straatbeeld bevestigt ook *BK-Informatie*. Volgens *BK-informatie* eindigt impact niet bij oplevering van het kunstwerk, maar is kunst uiteindelijk onderdeel van ons collectieve geheugen.

'Kunst is de afgelopen decennia een vertrouwd onderdeel geworden van het Nederlandse

straatbeeld. Het is een uniek soort erfgoed, kenmerkend voor de Nederlandse omgang met de openbare ruimte en een weergave van politiek-maatschappelijke denkbeelden' (BK-Informatie 2020).

Hoofdstuk 5. Internationale percentageregelingen

Ook in het buitenland worden er (vormen van) percentageregelingen gehanteerd. Uit verkennend deskresearch blijkt dat ieder land de 'percentageregeling' anders toepast. Hieronder worden België, Ierland, Finland, Zweden en de Verenigde Staten van Amerika toegelicht.

België

- Bron: Vlaamse overheid (2019)³.
- Sinds: 1986 oprichting van een 'percentagedecreet' voor kunst in opdracht, in Vlaanderen. De regeling is in 2019 geactualiseerd.
- Toepassing: Tot één miljoen euro wordt 1,5 procent van de bouwkosten besteed aan de financiering van kunstopdrachten. Vanaf bouwkosten hoger dan één miljoen euro loopt het percentage af tot 0,25 procent bij bouwkosten hoger dan 100 miljoen euro.
- Draagvlak: De Vlaamse Regering zorgt voor de expertiseopbouw, de kennis- en informatiedeling en de uitbouw van samenwerkingsverbanden voor de ondersteuning van de activiteiten op het vlak van Kunst in Opdracht. Sinds 1 januari 2016 is de voormalige Kunstcel van het Team Vlaams Bouwmeester

ondergebracht bij het Departement Cultuur, Jeugd en Media waar ze een doorstart maakt als landelijk kenniscentrum voor Kunst in Opdracht. Als onderdeel van deze kennisfunctie, vindt men op de website van het Departement Cultuur, Jeugd en Media duidelijke afbakeningen:

- o Kunstopdracht: 'Onder een kunstopdracht verstaan we: het ontwerpen en realiseren van een kunstwerk, op verzoek van een opdrachtgever, voor een specifieke context of situatie, door een levende kunstenaar met een professionele kunstpraktijk.'
- o Publieke ruimte: 'De publieke of openbare ruimte is een gebied waar verbindingen tussen menselijke activiteit, al dan niet op een virtuele manier, tot stand kan komen. (...) Het zijn ook virtuele ruimtes, en een brede waaier aan functies die aan de publieke ruimte worden toegekend: mobiliteit, landbouw, onderwijs, wonen, zorg, vrije tijd en cultuur. (...) De evolutie van de sociale media veroorzaakt bijvoorbeeld ook nieuwe publieke verbindingplaatsen van menselijke activiteit.'
- o Rol stakeholders: 'Opdrachtgever, gebruiker, ontwerper en kunstenaar kunnen elk vanuit hun rol naargelang de opdrachtsituatie, het intrinsieke karakter van een

---

3

<https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1030423&datum=&geannoteerd=false&print=false>

“kunstopdracht” kracht bijzetten en de positie van het kunstwerk en zijn autonomiegraad mee bepalen.’

- o Onderhoud en beheer: ‘Door de realisatie van kunstopdrachten ontstaat als het ware een collectie in de (semi-)publieke ruimte waarbij de aandacht voor het behoud en beheer belangrijk is voor de waardering van deze werken in de toekomst.’

Ierland

- Bron: Department of Culture, Heritage and the Gaeltacht (2019).⁴
- Sinds: 1978, ingevoerd door het Ierse Office of Public Works (OPW).
- Toepassing: Elke door de overheid gefinancierde kapitaal-, infrastructuur- en bouwontwikkeling kan één procent van de kosten toewijzen aan de oplevering van een kunstwerk. Dit komt uit een apart budget dat beschikbaar wordt gesteld door het Department of Culture, Heritage and the Gaeltacht. Het voordeel hiervan is dat er geen inbreuk wordt gemaakt op de bouwkosten en er ruimere toepassingsmogelijkheden zijn (zo wordt de regeling in Ierland ook gebruikt voor wegconstructies). Het nadeel is dat er een maximum geldt voor het budget dat beschikbaar wordt gesteld.
- Draagvlak: Hoog, zelfs verdubbeling van het totale budget bij de herziening van de regeling in 2019.

---

⁴ <https://www.chg.gov.ie/minister-madigan-announces-measures-to-significantly-increase-funding-for-public-art/>

Finland

- Bron: Pulkkinen et al. (2015)⁵.
- Sinds: In 1930 werd de regeling voor het eerst besproken. In de jaren negentig was er minder interesse in de regeling, maar sinds 2000 is er groeiende interesse, ook op het gebied van private bouw- en renovatieprojecten.
- Toepassing: Verschilt per gemeente. Bij de stad Oulu wordt een kunstcommissie aangewezen die besluit over het te gebruiken budget. Voor elk nieuw kunstwerk wordt een publieke opening gehouden. In Helsinki verplichtte de gemeente de eenprocentregeling in één gebied, waardoor dat gebied nu bekend staat om de kunst.
- Draagvlak: Lokale kunstkennis wordt gebruikt om een kunstwerk vorm te geven. Gemeentes maken veelal gebruik van de expertise van een lokaal kunstmuseum en het besluit tot plaatsing van een kunstwerk wordt gemaakt door lokaal bestuur of gemeenteraad.

Zweden

⁵ https://prosenttiperiaate.fi/wp-content/uploads/The_Handbook_of_the_Percent_for_Art_Principle_in_Finland_For_Commissioners.pdf.

- Bron: Björkman (2018)⁶, Lagerman (2019), Stockholm Konst (z.j.)⁷ en World Cities Culture Forum⁸.
- Sinds: 1937.
- Toepassing: Verschilt per gemeente en per provincie. In 2019 paste 27 procent van de Zweedse gemeenten de percentageregeling van 1 procent consistent toe voor artistieke representaties van openbare omgevingen ([Lagerman, 2019](#)). Een gelijk aantal gemeenten past de 1 procentregel toe als aanbeveling of doel. Zo gebruikt Stockholm de regeling voor alle bouwprojecten (nieuwe constructies, conversies en uitbreidingen) en is Stockholm Konst verantwoordelijk voor overheidsgebouwen, de opdrachtgeving en het kopen van kunst voor Stockholms publieke binnen- en buitenruimtes. Voordeel van zo'n lokaal georganiseerde benadering is dat de klant geen bestaande interne kennis van kunst of kunstopdrachten nodig heeft. Nadeel is potentieel verlies in draagvlak bij opdrachtgever.
- Draagvlak: Om landelijk draagvlak te vergroten heeft de Konstnärernas Riksorganisation (KRO, de vakbond voor Zweedse kunstenaars) een publieke website opgezet met informatie over de inhoud en ontwikkeling van de percentageregeling. Ook vind je er informatie over hoe een kunstopdracht in de openbare ruimte

⁶ <http://www.kro.se/enprocentsregeln>

⁷ <https://www.stockholmkonst.se/konsten/enprocentsregeln/>

⁸ http://www.worldcitiescultureforum.com/case_studies/the-one-percent-rule

⁹ https://www.gsa.gov/cdnstatic/AIA_policies_and_procedures.pdf

vormgegeven kan worden en kan men zich aanmelden voor cursussen en lezingen over de percentageregeling voor kunstenaars, gemeentes en cliënten. In Stockholm genereren ze bekendheid met de regeling door een '1 procent-gala' en een prijsuitreiking voor het kunstwerk van het jaar.

Verenigde Staten van Amerika

- Bron: U.S. General Services Administration (2010⁹, 2020¹⁰) en Florida Department of State, Division of Cultural Affairs (2018)¹¹.
- Sinds: U.S. General niet bekend, Florida sinds 1979.
- Toepassing: De regeling is in sommige staten verplicht. Soms geldt er een maximaal bedrag dat besteed mag worden aan kunst, en in andere gevallen wordt er middels de regeling zowel kunst aangekocht als opdracht gegeven voor het vervaardigen van een nieuw werk. Op federaal niveau is er het Art in Architecture Program. Florida heeft als staat een percentageregeling ingesteld, onder de noemer 'Art in State Buildings Program'. Sinds de oprichting van de regeling in 1979 zijn er meer dan 1.000 werken in opdracht gemaakt of aangekocht. 0,5 procent van de het totale bouwbudget van een nieuw staatsgebouw wordt gebruikt voor de kunstwerken, met een maximum van 100.000 dollar. De grootte

¹⁰ <https://www.gsa.gov/real-estate/design-construction/art-in-architecture-fine-arts/art-in-architecture-program>

¹¹ <https://dos.myflorida.com/media/699703/art-in-state-buildings-handbook.pdf>

van de opdracht wordt bepaald door de leden van de commissie. De functies en taken per lid zijn duidelijk toegelicht.

- Draagvlak: Door een kunstcommissie wordt de kunstenaar gekozen uit het GSA Nationale kunstenaars register. Iedere Amerikaanse burger kan lid worden van dit register en de instructies daarvoor staan op de website. De kunstenaar wordt beoordeeld op de technische aspecten van het werk, en 'media, materials, content, scope, style'. Daarnaast zijn ook voorgaande prestaties en ervaring belangrijk. De gekozen kunstenaar werkt samen met de projectarchitecten en andere leden van het designteam.

Conclusie

Elke regeling is anders vormgegeven. Sommige regelingen zijn verplicht, bij anderen is de uitvoering afhankelijk van de staat, regio of gemeente. Toch levert elke regeling goede voorbeelden voor de Nederlandse variant. In België is duidelijk hoe en wanneer de kunstregeling toegepast wordt op een publiek-private samenwerking, en wat onder elke definitie (zoals publieke ruimte of kunstopdracht) verstaan wordt. Het draagvlak in Finland wordt vergroot door het gebruik van lokale kunstkennis. Ierland heeft een bredere toepassing van de percentageregeling waardoor er meer kunst geplaatst kan worden. Amerika heeft duidelijke beschrijvingen van de taken, de aspecten waarop een kunstenaar beoordeeld wordt en wie daarvoor verantwoordelijk is. En tot slot leert Zweden ons dat er een centraal punt voor informatie kan komen door een organisatie aan te wijzen voor informatieverstrekking over de

regeling en het daarmee vergroten van de bekendheid en impact van de regeling.

Hoofdstuk 6. Conclusies en adviezen

Binnen het onderzoek hebben we drie onderdelen onderscheiden die bij het opdrachtgeverschap binnen de percentageregeling een rol spelen: de functie, het proces en het resultaat. Concluderend blijkt dat deze onderdelen elkaar veelal lineair opvolgen binnen een projectmatige benadering en weinig onderlinge afstemming kennen waardoor het geheel vooral als een op productie gebaseerd instrument fungeert. Het opdrachtenproces lijkt daarmee een opgedeelde opdracht, waarbij verantwoordelijkheden versnipperd zijn en de gedeelde opdracht niet goed in zicht is. Een eerste – en wellicht belangrijkste – aanbeveling is om de opdrachten en collectie meer als één geheel te laten functioneren. De verschillende onderdelen zouden elkaar meer kunnen voeden. De resultaatsfase zou bijvoorbeeld een sterkere rol mogen hebben in de invulling van en communicatie over de functie en het proces. De aanbeveling is om met betrekking tot de percentageregeling tot een gedeeld gevoel van opdrachtgeverschap te komen binnen het gehele Rijksvastgoedbedrijf.

6.1 Verheldering functie

De percentageregeling wordt veelal als een waardevol instrument gezien dat al sinds 1951 geld garandeert voor beeldende kunstopdrachten. Toch leidt de regeling een vrij gefragmenteerd bestaan. Verschillende partijen zien de functie van de regeling op verschillende manieren en

ook in het proces bestaan eilanden waarbinnen andere belangen spelen. Een van de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek is dan ook dat de functie van de regeling niet helder is. De positie van opdrachtgever die het Atelier Rijksbouwmeester voor de buitenwereld heeft, is daarmee ook onduidelijk. Intern vertaalt een onduidelijke functie zich bij een deel van de betrokkenen in het gevoel dat de regeling een verplichting is die nu eenmaal moet worden uitgevoerd, zonder duidelijk te hebben wat kunst in Rijksoverheidsgebouwen kan toevoegen. De aanbeveling is dan ook om met de verschillende interne betrokkenen een duidelijke functie uit te werken.

6.2 Versterking opdrachtgeverschap

Los van de functie van de regeling, kunnen makers hun portfolio opbouwen dankzij het feit dat er vanuit het Rijk geld wordt besteed aan beeldende kunst in de openbare ruimte. De positie van het Rijk als opdrachtgever kan daarbij versterkt worden door de percentageregeling vanuit een geïntegreerde aanpak beter aan te laten sluiten bij de hedendaagse praktijk van beeldend kunstenaars.

Gemeenten zijn geholpen met een heldere verantwoording vanuit het Rijk van het belang om vanuit een overheidsbudget geld te besteden aan beeldende kunstopdrachten. Door deze legitimering fungeert de percentageregeling als aanjager voor het besteden van gemeentebudget aan kunstopdrachten. Dit laatste sluit aan bij bevindingen uit het genoemde Berenschotrapport over de DU-BKV (zie p 14), waarin

wordt geconstateerd dat het voordelig is als vanuit het Rijk een signaal wordt afgegeven over het belang van beeldende kunst en vormgeving. Dit vertaalt zich er mede in dat budgetten vanuit het Rijk cofinanciering door fondsen aantrekkelijker maken (Vinkenburg et al. 2018).

Toch zou een duidelijke functie van de regeling – en daarmee van kunst in de openbare ruimte – de legitimiteit voor opdrachtgeverschap nog kunnen versterken. Bij veel gemeenten komt verfraaiing van de omgeving als belangrijke reden naar voren, maar wordt duidelijk ook naar een maatschappelijke meerwaarde voor kunstopdrachten gezocht. Op dit terrein zou het Atelier Rijksbouwmeester een duidelijke en sterke voorbeeldfunctie kunnen nemen door ook de maatschappelijke waarde meer te benadrukken in de functie van de percentageregeling en deze actief uit te dragen.

6.3 Aansluiting binnen het proces

In de gesprekken over de inhoud en de functie van de regeling komt meermaals naar voren dat het instapmoment van de kunstenaar in het proces van belang is. Daarbij wordt ook de ontvankelijkheid van de architect voor het toevoegen van kunst aan of in het gebouw aangestipt. Een mogelijkheid zou zijn om ook bij het uitschrijven van de opdracht aan de architect al een visie op het opnemen van beeldende kunst in het gebouw te vragen. Er zou ook beter geanticipeerd moeten worden op nieuwe opdrachten door aan te sluiten bij vraagstukken rondom langere termijnplanning voor bouwactiviteiten van verschillende

Rijksonderdelen. Hiermee vergroot het Atelier Rijksbouwmeester de mogelijkheden voor een relevante inzet van een beeldende kunstpraktijk, die aanzienlijk veelzijdiger is dan toen de regeling ontstond.

6.4 Rol van Atelier Rijksbouwmeester bij gemeenten

Door verschillende gemeenten wordt gesteld dat bekendheid met de regeling mist bij de gemiddelde beleidsadviseur, evenals expertise op het terrein van het realiseren van beeldende kunst in de openbare ruimte. Er is behoefte aan een (de)centraal bureau dat een link kan leggen tussen gemeenten, de bouw en kunst. Als voorbeeld wordt in een interview gegeven:

'Kunstenaars moeten vrij kunnen bewegen, maar de kaders moeten vooraf goed en helder gesteld zijn. Vervolgens selecteer je een kunstenaar die binnen die gestelde kaders aan de slag kan gaan. En binnen gemeenten heb je soms hulp nodig bij het stellen van die kaders, hier heb je adviseurs of curatoren voor nodig. En die laatste groepen ontbreken veelal bij gemeenten. Als gevolg zullen de kaders niet heel handig of werkbaar zijn voor kunstenaars.'

De vraag is of zoiets centraal of decentraal geregeld moet worden. Een gedecentraliseerd netwerk van instellingen heeft als voordeel dat deze instellingen bekend zijn met overige lokale instellingen, kunstenaars en politiek. Wel moet hiervoor de lokale (politieke) betrokkenheid geborgd worden. Cultuurambtenaren van gemeenten geven via de enquête en in interviews de volgende tips om gemeenten mee te krijgen:

- Laat duidelijk zien waar ambtenaren relevante informatie kunnen vinden. Link bijvoorbeeld door naar de VNG.
- Bied naam en telefoonnummer aan voor hulp.
- Maak goede voorbeelden kenbaar (oftewel: deel zogenoemde *best practices*). Vooral voorbeelden die niets of weinig hebben gekost. Hier zijn gemeenten extra vatbaar voor, zo wordt gesteld.
- In het verlengde van bovengenoemde: match geld. Het is voor gemeenten aantrekkelijker om te investeren in kunst als ieder geïnvesteerde euro twee euro oplevert.
- Laat zien of benadruk dat kunst een sociale impact heeft op een buurt, wijk of gemeente. Voorbeelden die tijdens de interviews zijn gegeven zijn onder andere het concept van [SocialSofa](#), LF2018-project en 11Fountains.

Tot slot willen we benadrukken dat de kracht van de regeling zit in het verschaffen van een ononderbroken stroom opdrachten sinds het begin van de regeling en in het inspireren en motiveren van andere opdrachtgevers om een bijdrage te leveren aan de identiteit van hun

omgeving. En hoewel het doel van de percentageregeling zelf duidelijker én zichtbaarder kan, is het evident dat de expertise bij het Atelier Rijksbouwmeester als onmisbaar wordt gezien en zij met de percentageregeling een belangrijke positie innemen in het gehele landschap van opdrachtgeverschap voor beeldende kunst.

Bijlagen

Bijlage I - Begeleidingscommissie en gesprekspartners

Wij zijn voor dit onderzoek veel dank verschuldigd aan iedereen die met tijd en expertise heeft bijgedragen.

Begeleidingscommissie

- Hans van Houwelingen (Beeldend kunstenaar)
- Mels Crouwel (Benthem Crouwel Architects)
- Monique Schuttenbeld (gemeente Zwolle)

Gesprekspartners interviews

- Arno van Roosmalen (Stroom Den Haag)
- Annemarieke Leendertz (Rijksvastgoedbedrijf, collectiebeheer)
- Danielle Laudy (Rabobank)
- Douke Ijsselstein (Mondriaan Fonds)
- Ellen Bertrams (ING)
- Esther Didden (BK-Informatie)
- Frans Rombouts (Heijmans)
- Gitta Luiten (wethouder Gemeente Hardenberg)
- Hans van den Ban (oud-adviseur Rijksbouwmeester)
- Hans Venhuizen (zelfstandige, planoloog)
- Ineke Brunt (Ymere)
- Jeroen Boomgaard (Lectoraat Art in Public Space, Rietveld Academie)
- Leonard van Munster (zelfstandige, kunstenaar)
- Martine van Kampen (Land Art Flevoland)

- Marijn Veenhuizen (Mondriaan Fonds)
- Peter Struycken (zelfstandige, kunstenaar)
- Petra Lutke (Rijksvastgoedbedrijf)
- Sacha van Hoorn (postNL)
- Sanne ten Brink (ING)
- Sharon Oldenkotte-Vrolik (Directeur Kunst & Cultuur BPD)
- Suki de Boer (Amsterdams Fonds voor de Kunsten)
- Tanja Karreman (Sporrbouwmeester)
- Theo Tegelaers (TAAK)

Aanwezigen startbijeenkomst

- Annemarieke Leendertz (Rijksbouwmeester)
- Arnold Witte (Universiteit van Amsterdam)
- Bart Stuart (zelfstandige)
- Carolien de Boer (gemeente Utrecht)
- Esther Didden (BK-informatie)
- Frank Koolen (zelfstandige)
- Gijs Frieling (gespreksleider, Atelier Rijksbouwmeester)
- Hanno de Groot (gemeente Amsterdam)
- Hansje van Halem (zelfstandige)
- Henk Vinken (zelfstandige)
- Jan Jaap Knol (gespreksleider, Boekmanstichting)
- Klazien Brummel (Raad voor Cultuur)
- Leo Hendriks (Rijksbouwmeester)
- Lydia Jongmans (VNG)
- Marieke Spekle (Rijksbouwmeester)
- Melchior Jaspers (gespreksleider, Atelier Rijksbouwmeester)
- Nienke Post (BKOR)

- Onno van den Muizenberg (gemeente Amsterdam)
- Peter Langeveld (Rijksvastgoedbedrijf)
- Tanja Karreman (Sporrbouwmeester, Stadscuratorium Amsterdam)
- Theo Tegelaers (TAAK)
- Petra Lutke (Rijksoverheid)
- Rosa Sijben (zelfstandige)
- Sabrina Dekker (gemeente Amsterdam)
- Veronique Baar (Qkunst)

Deelnemende gemeenten aan enquête

- Alblasterdam
- Alkmaar*
- Almere*
- Amersfoort*
- Amstelveen
- Amsterdam*
- Apeldoorn*
- Arnhem*
- Bergeijk
- Beverwijk
- Borsele
- Deventer*
- Doetinchem
- Dronten
- Edam-Volendam
- Enschede*

- Epe
- Ermelo
- Gouda
- Groningen*
- Haarlem*
- Helmond
- Landgraaf
- Leeuwarden*
- Leiden*
- Maastricht*
- Meierijstad
- Midden-Groningen
- Nunspeet
- Oldebroek
- Oss
- Renkum
- Ridderkerk
- Rotterdam*
- Schiedam
- Tynaarlo
- Utrecht*
- Westervoort
- Wijdmeren
- Zoetermeer*
- Zwolle*

(*: gemeenten binnen de G36 die gebruik maken van de DU-BKV)

Bijlage II - volledige enquête en resultaten

Vraag 1

- Namens welke gemeente vult u de vragenlijst in?
- Hoeveel inwoners telt de gemeente, naar schatting?

Aantal respondenten 41

Vraag 2 - Vanuit welke beleidsintenties wordt een opdracht geformuleerd? Denk hierbij aan inkomsten voor de kunstenaar of verfraaiing van de stad, maatschappelijk of esthetisch etc.

Aantal respondenten 41

Vraag 3 - Geef aan in welke mate voorkeur gegeven wordt aan de volgende onderdelen.

(Indien niet van toepassing, sla dan het onderdeel over)

b. Type kunst Aantal respondenten 25	van het gebouw of de omgeving)		
	Autonome kunst (kunst wordt geplaatst in of bij het gebouw)	13 (52%)	0 (0%)
c. Type kunstenaar Aantal respondenten 24	Ervaren kunstenaars	18 (69%)	1(4%)
	Nieuw talent	6 (31%)	0 (0%)
d. Selectiemethode Aantal respondenten 27	Kunstenaars via gerichte uitnodiging	17 (63%)	5 (19%)
	Kunstenaars via open oproep	10 (37%)	4 (15%)

Voorkeur		Aantal respondenten	Extreme voorkeur
a. Duur van het werk aantal respondenten 32	Tijdelijk werk	8 (25%)	1 (3%)
	Vast werk (permanent)	24 (75%)	6 (19%)
	Integrale kunst (kunst is integraal onderdeel	12 (48%)	1(4%)

Vraag 4 - De volgende vragen gaan over het toepassingsbereik van de opdrachtverstrekkingen. Is de percentageregeling (of een lokale variant hiervan) onderdeel van het gehanteerde cultuurbeleid?

Aantal respondenten 41

	Aantal respondenten (%)
Ja, een vaststaand percentage van de overkoepelende bouwsom wordt gereserveerd voor kunsttoepassingen	10 (24%)
Ja, een flexibel percentage van de overkoepelende bouwsom wordt gereserveerd voor kunsttoepassingen	3 (7%)
Nee, er is geen percentageregeling, maar per project kan er wel een percentage toegekend worden aan een fonds of wordt er budget voor een BK-invulling geormerkt	6 (15%)
Nee, op deze manier wordt er geen budget besteed aan kunst in opdracht	22 (54%)

Vraag 5 - Is er voor de toepassing van de (lokale) percentageregeling gebruik gemaakt van het template opgesteld door VNG of LAVK (van Cultuur+Ondernemen)?

Aantal respondenten 12

[Vraag wordt alleen gesteld als bij vraag 4 'Ja' is geantwoord]

Template	Aantal respondenten (%)
LAVK	2 (17%)
VNG	3 (25%)
LAVK en VNG	1 (8%)
Geen	6 (50%)

Vraag 6 - Waar is het percentage op gebaseerd? (meerdere antwoorden mogelijk)

Aantal respondenten 18

[Vraag wordt overgeslagen als bij vraag 4 'Nee, op deze manier wordt er geen budget besteed aan kunst in opdracht' geantwoord is]

	Aantal respondenten (%)
De kosten van sloop, bouw- en woonrijp maken bij gemeentelijke grondexploitaties	6 (33%)
De kosten van sloop, bouw- en woonrijp maken bij particuliere grondexploitaties en herstructureringsprojecten	1 (6%)
Gemeentelijke bijdrage	3 (17%)
Overige	11 (61%)

Vraag 7 - Op welke andere manieren wordt budget besteed aan kunst in opdracht? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Aantal respondenten 40

Budget aan kunst via	Hoe?	Aantal respondenten (%)
Cultuurbudget	Een deel van cultuurbudget is gereserveerd voor kunst in de openbare ruimte	24 (60%)
Sponsoring	Bedrijven, stichtingen en particulieren geven geld of dragen bij in natura	15 (38%)
Fondsen	Mondriaan Fonds, Bouwfonds Cultuurfonds etc.	14 (35%)
Bouwbudget	Een deel van het bouwbudget wordt ingezet als de kunstenaar de inrichting van de locatie in zijn ontwerp meeneemt bijvoorbeeld bestrating, straatmeubilair	13 (33%)
Sparen	Voldoende budget realiseren door middelen over een jaarbegroting heen te sparen	6 (15%)

Matching	Matching van decentralisatie-uitkering Beeldende Kunst en Vormgeving	6 (15%)
Communicatiebudget	Een kunstproject draagt bij aan communicatiedoelen van een organisatie of een project, en wordt vanuit dit potje bekostigd	2 (5%)
Startkapitaal	Interne middelen in voor de inhuur van een adviseur of bemiddelaar die zelf een project ontwikkelt en daar externe partijen en financiering voor zoekt	0 (0%)
Geen van deze manieren		3 (8%)
Overige	<ul style="list-style-type: none"> - Mengvorm - Gebiedsontwikkeling - Matching met provincie/regio - Samenwerking met andere overheden - Vrije ruimte in budget - Creatieve maakindustrie 	16 (40%)

Vraag 8 - Waarom is er voor deze manier(en) van financiering gekozen?
Aantal respondenten 40 [open antwoord]

Vraag 9 - De volgende vragen hebben betrekking op het proces. Bijvoorbeeld over de rol van een adviescommissie. Is er een kunst- of adviescommissie betrokken bij het opdrachtgeverschap voor kunst in de openbare ruimte?
Aantal respondenten 41

Kunstcommissie betrokken	Aantal respondenten (%)
Ja	27 (66%)
Nee	9 (22%)
Soms	5 (12%)

Vraag 10 - Hoe komt een commissie tot stand? (Indien dit varieert, vul dan de meest voorkomende optie in)
Aantal respondenten 32
[Wordt overgeslagen als bij vraag 9 'Nee' is geantwoord.]

Kunstcommissie betrokken	Aantal respondenten (%)
Via een extern adviesbureau	0 (0%)
Interne (gemeentelijke) adviescommissie	7 (22%)
via Rijksbouwmeester	0 (0%)

Via gebruiker	1 (3%)
Provinciale adviescommissie	0 (0%)
Lokale CBK	5 (16%)
Overige	19 (59%)
- Netwerk van kunstenaars, kunstenaarsvereniging	
- Open werving/sollicitatie	
- Ad hoc samenstelling	
- Commissie (inwoners, gemeentelijk, ondernemers, deskundigen)	

Vraag 11 - Uit wie bestaat de commissie? (meerdere antwoorden mogelijk)
Aantal respondenten 32
[Alleen als vraag 10 is beantwoord]

Kunstcommissie betrokken	Aantal respondenten (%)
Kunstexperts/kunstcurator	26 (81%)
Architect	8 (25%)
Aannemer	3 (9%)
Gemeentelijke ambtenaren of bestuurders	18 (56%)
Provinciale ambtenaren of bestuurders	0 (0%)

Gebruikers	11(34%)
Bewoners	16 (50%)
Overig	13 (41%)
- kunstenaars	
- Ad-hoc	
- Stedenbouwkundige	

Vraag 12 - Wat zijn de taken en bevoegdheden van deze commissie? (meerdere antwoorden mogelijk)

Aantal respondenten 32

	Aantal respondenten (%)
Selecteren van kunstenaars (shortlist)	27 (84%)
Beoordelen artistieke kwaliteit	29 (91%)
Beoordeling niet-artistieke kwaliteiten (ervaring, goed kunnen samenwerken etc)	19 (59%)
Begeleiden van projecten	11 (34%)
Bewaken planning en tijdsplan (bijvoorbeeld voor het plaatsen van het werk)	7 (22%)
Overige (geef nadere toelichting)	10 (31%)
- Formuleren opdracht en randvoorwaarden	
- Beoordelen technische kwaliteit	
- Bepalen locatie	

- Evaluatie	
-------------	--

Vraag 13 - Hoeveel opdrachten aan kunstenaars worden er gemiddeld per jaar gegeven?

Aantal respondenten 37

Gemiddeld: 3,8 opdrachten per jaar (met max. 30).

Opdrachten verstrekt	Aantal respondenten (%)
0	3 (8%)
1	12 (32%)
2	9 (24%)
3	2 (5%)
4	2 (5%)
5	4 (11%)
6	0 (0%)
7	0 (0%)
8	1 (3%)
9	0 (0%)
10	1 (3%)
Meer dan 10	3 (8%)

Vraag 14 - Hoeveel geld wordt er jaarlijks gereserveerd voor kunst in openbare ruimte? Sla deze vraag over indien er geen budget wordt gereserveerd door de gemeente

Respondenten 21 (20 overgeslagen)

Vraag 16 - Dit was de laatste vraag van het onderzoek. Heeft u nog verdere vragen of aanvullingen?

Aantal respondenten 19 [open]

Vraag 15

- a. Worden er bij de opdrachtverstrekking ook kosten begroot voor onderhoud en beheer?

Aantal respondenten 40

Opdrachten verstrekt	Aantal respondenten (%)
Ja, hier hebben we vaste afspraken over	8 (20%)
Ja, maar dit is afhankelijk van het werk	9 (23%)
Nee, dit gaat uit een apart budget	13 (33%)
Nee, het onderhoud wordt uitbesteed aan een externe partij (bijvoorbeeld Kunstwacht)	5 (13%)
Nee, hier houden we geen rekening mee	2 (5%)
Overige (geef nadere toelichting)	3 (8%)

- b. Kunt u dat verder toelichten?

Aantal respondenten 34 [open]

Literatuurlijst

Aantjes-Cozijnsen, M. (samenst.) (2015) *De Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten*. Amsterdam: Cultuur+Ondernemen.

Atelier Rijksbouwmeester (2020) *Percentageregeling beeldende kunst. Beschrijving van de regeling en de procedure voor realisatie van beeldende kunst door het Rijksvastgoedbedrijf*. Den Haag: Atelier Rijksbouwmeester.

Ban, H. van den et al. (2011) *In Opdracht: zestig jaar percentageregeling beeldende kunst bij rijksgebouwen*. Amsterdam: SUN, Rijksgebouwendienst en Atelier Rijksbouwmeester.

Belgisch Staatsblad (2019) 'Gemeenschaps- en Gewestregeringen'. In: *Belgisch Staatsblad*, jrg. 189, nr. 60, 27562-27564.

Björkman, P. (2018) '[Enprocentsregeln för konstnärliga gestaltningar av offentliga miljöer](#)', [Konstnärernas Riksorganisation](#)' Op: [www.kro.se](#), 5 december.

Brom, R. (2020) 'Van wie zijn deze beelden eigenlijk?'. In: *Metropolis M*, jrg. 41, nr. 2, 27-30.

Bruinsma, J. (2018) '[Toekomst van blauwe golven in Arnhem lijkt veilig](#)'. Op: [www.gelderlander.nl](#), 21 november.

Bruinsma, J. (2020) '[Opknappen blauwe golven in Arnhem kost 9,5 miljoen, klus volgend jaar klaar](#)'. Op: [www.gelderlander.nl](#), 3 juni.

Department of Culture, Heritage and the Gaeltacht (2019) '[Minister Madigan announces measures to significantly increase funding for Public Art](#)'. Op: [www.chg.gov.ie](#), 10 juli.

Designacademy (2019) 'Jan Boelen appointed director of HfG Karlsruhe'. Op: [www.designacademy.nl](#), 17 mei.

Dijcks, F. (2019) '[De toekomst \(!\) van kunst in de openbare ruimte](#)'. Op: [www.jegensentenens.nl](#), 5 november.

Ericson, A. (z.j.). '[Enprocentsregeln](#)'. Op: [www.stockholmkonst.se](#).

Florida Council on Arts and Culture (2018) '[Art in State Buildings Program Handbook for State Agencies](#)'. Op: [dos.myflorida.com](#)

Frieling, G. en R. Brom (2019) 'Bouwen aan beeldende kunst'. In: *Boekman*, jrg. 31, nr. 121, 36-41.

Kempers, B. (1991) '[Het artistiek advieswezen: Commotie in de praktijk van het opdrachtenbeleid van het rijk](#)'. In: *Boekmancahier*, jrg. 3, nr. 8, 135-152.

Lagerman, C. (2019) '[Konst för 1 miljon under upphandling till nya skolorna](#)'. Op: www.lindenytt.com, 23 april.

Lent, I. van (2017) '[Een kleine biografie van het rijkskantoor](#)'. In: *Magazine van het Rijksvastgoedbedrijf. Kei 4: Hoe wij zitten*. Op: www.magazines.rijksvastgoedbedrijf.nl.

Ministerie van VROM en Rijksgebouwendienst (2009). *Percentageregeling beeldende kunst: beschrijving van de regeling en de procedure voor de realisatie van beeldende kunst in opdracht van de Rijksgebouwendienst*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Rijksgebouwendienst.

Ministerie van VROM (2007). [Percentageregeling beeldende kunst](#). Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Pulkkinen, M. en H. Hannus (reds.) (2015). [The Handbook of the Percent for Art Principle in Finland](#). Helsinki: Percent for Art project.

Raad voor Cultuur (2018) [Sectoradvies beeldende kunst: zichtbaar van waarde](#). Den Haag: Raad voor Cultuur.

Rijksoverheid (z.j.) 'Over Atelier Rijksbouwmeester'. Op: www.collevanrijksadviseurs.nl.

Stroom Den Haag (z.j.) 'Inleiding'. Op: www.stroom.nl.

Stockholm Konst (z.j.) 'Enprocentsregeln'. Op: www.stockholmkonst.se

U.S. General Services Administration (2010) '[GSA Art in Architecture Policies and Procedures](#)'. Op: www.gsa.gov.

U.S. General Services Administration (2020) '[Art in Architecture Program](#)'. Op: www.gsa.gov.

Vinkenburg, B., H.M. Booij en I. Hegeman (2018) [Gemeentelijke bestedingen aan Beeldende Kunst & Vormgeving – evaluatie DU-BKV](#). Utrecht: Berenschot.

Vlaamse Overheid (2019) '[Decreet houdende de realisatie van kunstopdrachten voor gebouwen van openbare diensten en daarmee gelijkgestelde diensten en van door de overheid gesubsidieerde inrichtingen, verenigingen en instellingen die tot de Vlaamse](#)

[Gemeenschap of het Vlaamse Gewes'](http://www.codex.vlaanderen.be) Op: www.codex.vlaanderen.be, 1 maart.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (2009)
Modelverordening percentageregeling beeldende kunst. Den Haag:
Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

World Cities Culture Forum (z.j.). [The One Percent Rule](http://www.worldcitiescultureforum.com) Op:
www.worldcitiescultureforum.com.

Colofon

Tekst:

Rogier Brom
Maartje Goedhart
Hannah van der Plaat (stagiair)

Vormgeving omslag:

Joseph Plateau Amsterdam

Beeld omslag:

Met veel dank aan:

Gijs Frieling en Melchior Jaspers
voor hun betrokken
opdrachtgeverschap in dit
onderzoek.
Alle gesprekspartners en de
gemeenten voor het delen van
hun kennis en informatie.

© Amsterdam, november 2020

Over de Boekmanstichting

www.boekman.nl

De Boekmanstichting is het onafhankelijke kenniscentrum voor kunst, cultuur en beleid in Nederland. Zij verzamelt, analyseert en verspreidt data en informatie over de cultuursector en stimuleert en faciliteert het gefundeerde cultuurdebat.

Boekmanstichting
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam

www.boekman.nl